

Bolgár Dániel: Újabb mítoszok a zsidó jólétről

[2017 március 5.](#)

Újabb mítoszok a zsidó jólétről^[1]

“[...] a zsidó részesedés 28 százalékaról meg kell mondanom, hogy ez, hírlapi nyelven szólva: légből kapott koholmány. [...] statisztika, mely a nemzeti jövedelemnek felekezetek szerint való megoszlását mutatja, nincs, aminthogy nincs is mód arra, hogy ilyen számításokat komoly és felelős alapon végezhesse. Ez a 28%-os beállítás [...] bizonyítékul szolgálhat olyan emberek előtt, kik minden adatot szívesen és ellenőrzés nélkül vállalnak, mely tömegszennvedélyek felkeltésére alkalmas, de statisztikai igazsággá előléptetni ezeket igazán hiábavaló kísérlet.”

Fenyő Miksa: „Diákvezér beszél”. Fenyő Miksa nyilatkozata. *Újság*, 13 (1937) 66, 7

„Statisztika nincs arról, hogy mennyi a zsidóság részesedése az egész nemzeti jövedelemben. [...] Ismétlem tehát: a 24–25%-os beállítás lehet igen alkalmas agitációs anyag, de komoly érvekkel folytatott viták alapjául nem szolgálhat.”

Fenyő Miksa: Fenyő Miksa válasza. *Újság*, 13 (1937) 71, 7

Ungváry Krisztián könyvének, *A Horthy-rendszer mérlegének* első kiadása a Horthy-korszak neves statisztikusainak szakszerű számításaira támaszkodva értesíti az olvasót arról, milyen nagy része volt a nemzet javainak a zsidóké (2013, 39–40, 57–58). A szerző e mérésekből, amelyek végeredményeit Kádár Gábortól és Vági Zoltántól veszi át,^[2] azt szűri le, hogy az ország lakosságának 5%-a (ez a zsidó vallásúak aránya volt) rendelkezett a javak 20–25%-ával. Egészen pontosan azt találjuk az általa használt irodalomban, hogy az összes jövedelem 25%-ával, az összes vagyonnak pedig 20–25%-ával bírtak.^[3] Ez annyit tesz, hogy a zsidóknak ötször akkora volt a jövedelmük és négyszer-ötször akkora a vagyonuk, mint egy átlagos jómódban élő magyarországi lakosnak. Más megfogalmazásban egy átlagosan tehető zsidónak 4,7–6,2-szer akkora vagyona és 6,2-szer akkora jövedelme volt, mint egy átlagos jómódban élő nem zsidónak.

Vajon mennyire tekinthetjük jelentősnek ezt a differenciát? Hogyan viszonyul a hajdani zsidó jóléti előny mértéke a számunkra manapság ismerős egyenlőtlenségekéhez? 2015-ben az IMF adatai szerint egyetlen olyan ország sem volt a világon, amelynek a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP-je elérte vagy akár megközelítette volna a magyarországinak a 6,2-szeresét. Az Egyesült Államokban ugyanez az érték a magyarországinak „mindössze” 2,1-szerese, Németországban 1,8-szerese, Nagy-Britanniában 1,6-szerese, Japánban 1,5-szerese, Izraelben 1,3-szerese volt.^[4]

Vegyünk egy másik példát, amely talán még szemléletesebb. A mai Magyarországon az egyik legsúlyosabb társadalmi bajnak tekintett jelenség a cigányok és nem cigányok közötti jóléti szakadék. De a holokauszt előtti zsidó–keresztény egyenlőtlenséghez képest ez is csupán

árnyalatnyi különbség. A TÁRKI kutatása 2014-ben azt az eredményt hozta, hogy a felmérésben résztvevő nem cigányok egy főre jutó jövedelme 2,3-szerese a magukat cigánynak vagy annak is vallóknak (Angyal 2015, 193). Ha a kérdezők által cigányként azonosítottakat is a cigányok közé soroljuk, akkor a cigány jövedelmi hátrány ennél is jelentősen kisebb (Lapos 2013, 125).

Hogy a 6,2-szeres különbség mennyire hatalmas, az is mutatja, hogy még a magyarországi lakosság leggazdagabb 20%-ának az egy főre eső nettó jövedelme is csak ötszöröse volt a legszegényebb 20%-énak 2015-ben a KSH mérése szerint.^[5] Vagyis ha kivétel nélkül az összes Horthy-kori nem zsidót a mai magyar társadalom legszegényebb ötödébe képzeljük és minden egyes zsidót a leggazdagabb ötödébe, még akkor is jelentősen alulbecsülve gondoljuk el, mennyivel volt előnyösebb a zsidók helyzete egykor a többi polgárénál. A zsidó–nem zsidó jövedelmi egyenlőtlenség mértéke tehát megdöbbentő volt a Horthy-korszakban. Akkora, hogy nekünk azt felfogni is nehézséget jelent, nincs is igazán mihez hasonlítanunk.

A gond csak az, hogy amikor megpróbáltam utánajárni a korabeli és szakszerű kalkulációknak a javak felekezeti megoszlásáról, kiderült: nem léteznek. Azok csupán – amint azt Fenyő Miksa világosan leírta – a hajdani antiszemita publicisztika, mindenekelőtt Bosnyák Zoltán találgatásai.^[6] Ráadásul amellet is sikerült érveket találnom, hogy ezek a számok nemcsak fikciók voltak, de túlzók is (Bolgár 2015a, 129–155, Bolgár 2014a, Bolgár 2014b, Bolgár 2015b). Ungváry azonban nekem írt legújabb válaszában (Ungváry 2015a), valamint kötete új kiadásában (Ungváry 2016, 72, 74–75, 81, 482, 570) kitarat korábbi állítása mellett: nagyon is valószínűnek tartja, sőt határozottan ki is jelenti, hogy a javak 20–25%-a (másutt 20–28%-a, illetve 20–30%-a) a zsidókat gazdagította. Hogy mire alapozva jár el így? Ezt fogom megvizsgálni ebben a cikkben.

Nem azért törekszem elvégezni ezt a feladatot, mert annyira érdekes kérdésnek tartom, mekkora volt a zsidók és nem zsidók közötti jóléti egyenlőtlenség (habár ez Ungváry gondolatmenetében lényeges^[7]), hogy írásban immár, ha jól számolom, nyolcadszor is – és remélhetőleg utoljára – szükségét lássam a hibák javításának. Azt tartom tanulságosnak, ahogyan Ungváry Krisztián eljutott a jóléti egyenlőtlenség mértékének megállapításáig: a bizonyítás nem egyszerűen sikerületlen, hanem sokszor meg sem fogalmazódik a történelemben az igény arra, hogy alátámassza megállapításait, azokat csupán az hivatott igazolni, hogy kijelentő módon hangzanak el. Azt kívánom bemutatni, hogy egy olyan történetírás módszertana körvonalazódik ezekből a zsidó gazdagságról szóló fejtegetésekből, amelynek az a jelmondata: ami „köztudott”, az igaz is!^[8]

A zsidó jólét mértéke

Ungváry Krisztián érvelésének előtörténete ott kezdődik, hogy elővette Matolcsy Mátyás kutatását az 1930–1931. évi magyarországi jövedelemeloszlásról (1938, 17–31). Ebben szó sincs a felekezetek jövedelmi részesedéséről. Ungváry ötlete az volt, hogy nézzük meg, vajon a Matolcsy által vizsgált foglalkozás- és jövedelemkategóriákban hány zsidó volt, illetve hány nem zsidó, és így már tájékozódhatunk a jóléti egyenlőtlenségről (Ungváry 2014a, 26–28). A kísérlet azonban kudarcba fulladt. Egyrészt azért, mert Ungváry rendre hibás adatokat írt be a táblázatába úgyszólván ötletszerűen szemezgetve számokat a népszámlálási foglalkozásstatisztikából. Másrészt azért, mert Matolcsy három csoportjáról (köztük épp a két legmagasabb jövedelmű rétegről) nem tudjuk megmondani, hányan voltak köztük a zsidók, mivel ilyen kategóriák a KSH foglalkozásstatisztikájában nem szerepeltek, így Ungváry ezekbe a rovatokba találomra írt adatokat (Bolgár 2015c, Bolgár 2015d). Ezután átdolgoztam

Ungváry kísérletét. Megfogalmaztam, milyen előfeltevések esetén adhat bármiféle felvilágosítást egy ilyen vizsgálat a zsidó–keresztény jóléti egyenlőtlenségről. Igyekeztem kikeresni a helyes adatokat a foglalkozásstatisztikából. Végül Széky János ötletére építve sikerült részben túllendülni a három ismeretlen felekezeti megoszlású kategória problémáján: kipuhatóltam, hogy a két magas jövedelmű kategóriában (együttesen a továbbiakban jómódúaknak nevezem őket), vagyis – hogy Ungváry szóhasználatához igazodjak ezentúl – egyrészt a polgári társadalomban (= polgári jómódúak), másrészt a nagybirtokosok és nagypolgárok (= nagyon gazdagok = leggazdagabbak = legmagasabb jövedelműek) között a zsidóság aránya összességében 20,0%-nál mindenképp kisebb volt. Arra azonban a foglalkozásstatisztika nem ad támpontot, hogy a két magas jövedelmű réteg között hogyan oszlottak meg a zsidók (Bolgár 2015a, 158–162).

Zsidó volt-e minden második nagyon gazdag?

Válaszában és kötete új kiadásában Ungváry innen folytatta vizsgálatát, de több ponton hibázott. Nem fordított figyelmet az egyik szükséges előfeltevésre,^[9] továbbá valamilyen rejtélyes oknál fogva fixként kezelte, hogy a két jómódú rétegnek 11,8%-a volt zsidó (Ungváry 2015a, 184–187, Ungváry 2016, 77–81). Ezenfelül végrehajtott egy lényeges módosítást. Szerinte ugyanis nem talány, hogy milyen arányban voltak zsidók a két legmagasabb jövedelmű kategóriában külön-külön: „*a valóság [!] ugyanis az, hogy még a leginkább alacsony becslések szerint is a zsidók aránya a leggazdagabbak között biztos több volt, mint 30%*” (Ungváry 2015a, 178), habár egy ilyen (létező) becslésre sem hivatkozik, ami érthető is, mivel ilyesmivel eddig még egy kutató sem kísérletezett. Ez azért is váratlan, mert Ungváry nemcsak korábban mondott ugyanerről egészen különböző dolgokat (2013, 30, 46, 2014a, 26, 28, 2014b, 21), hanem könyve új kiadásában is kijelenti minden megalapozás nélkül, hogy ebben a rétegben a zsidók „*háromszorosan felülreprezentáltak voltak*” (2016, 42), tehát ők a kategóriába soroltaknak csupán kb. 15%-át képezték. Amikor viszont saját számítását elvégzi, már elégedetlen nemhogy ezzel az értékkel, de még a „*több mint 30%-kal*” is: táblázatában a nagybirtokosoknak és nagypolgároknak 50%-át (26 000 fő) veszi zsidónak, mivel ez „*a valósághoz közelebbi szám*” (Ungváry 2015a, 185.), sőt másutt „*állítja*” (Ungváry 2015a, 177, Ungváry 2016, 75), hogy 50%-uk volt zsidó.

Ez mindenesetre rendkívül jelentős meglátás, mivel ha a legmagasabb jövedelműek fele zsidó volt, akkor e 26 000 zsidó volt Magyarországon az összes jövedelem 10%-a. Vagyis ha a zsidóság maradék 94%-a egy árva fityinget sem keresett volna egész év alatt, egy átlagzsidó már akkor is 2,1-szer olyan gazdag lett volna, mint egy átlagos sorú keresztény. Érdekes Ungváry meglátásnak a másik oldala is, vagyis hogy a második legnagyobb jövedelmű rétegnek, a polgári társadalomnak csupán 10,6%-a (167 019 fő) rekrutálódott Ungváry tudomása szerint a zsidók közül (noha korábban 20%-ot [2013, 46.], később 14%-ot mondott [2014a, 26, 28]). Vagyis úgy véli, minden hatodik-hetedik polgári jómódú zsidóra jutott egy zsidó nagybirtokos vagy nagypolgár, miközben csak minden ötvennegyedik-ötvenötödik polgári jómódú nem zsidóra jutott egy nem zsidó nagyon gazdag.

Foglalkozás- és jövedelemkategória	Éves jövedelem/fő (pengő)	Zsidók		Nem zsidók	
		Fő	Részesedés az összes jövedelemből	Fő	Részesedés az összes jövedelemből

Nagybirtokosok és nagypolgárok	17.800,0	26.000	10,0%	26.000	10,0%
„Polgári társadalom”	1050,0	167.019	3,8%	1.415.261	32,1%
Földbirtokos és bérlő (10-100 hold)	431,7	3359	0,0%	744.196	6,9%
Bányászat és kohászat segédszemélyzete	427,3	108	0,0%	111.860	1,0%
Ipar, kereskedelem, közlekedés, közszolgáltatások és szabadfoglalkozások segédszemélyzete, házi cselédek	376,4	102.440	0,8%	1.800.109	14,6%
Önálló kisiparos, kiskereskedő, közlekedési kisvállalkozó	319,5	134.087	0,9%	333.765	2,3%
Külön megjelölés nélküli napszámosok, foglalkozás nélküliek és ismeretlen foglalkozásúak, véderő legénysége és szolgálói	250,0	7630	0,0%	216.627	1,2%
Kisbirtokosok és kisbérlők (< 10 hold)	227,2	1884	0,0%	1.748.003	8,6%
Mezőgazdasági cselédek	204,6	880	0,0%	598.742	2,6%
Mezőgazdasági napszámosok	183,4	1160	0,0%	1.249.189	4,9%
Összesen		444.567 (ez az izraeliták létszáma 1930-ban)	15,6%	8.243.752	84,4%
Átlagjövedelem (pengő)	533	1628		474	

1. **táblázat:** Ungváry Krisztián elképzelése a zsidók és nem zsidók közötti jövedelmi egyenlőtlenségről 1930–1931-ben *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege* című kötetben (2016, 79). Piros betűvel azok a kategóriák, amelyeknek valójában nem ismerjük a felekezeti megoszlását.

De vajon tudja-e Ungváry igazolni is azt az állítását, hogy a leggazdagabbak közül minden második személy izraelita vagy – legyünk kicsit engedékenyebbek – bármilyen szempontból zsidóként azonosítható volt? Első érve nemesen egyszerű: el lehet olvasni a Horthy-korszakról szóló sztenderd társadalomtörténeti tankönyvben, hogy ez volt a helyzet, mert Gyáni Gábor „34–45%-ra tette ezt a számot” (Ungváry 2015a, 178, 173, Ungváry 2016, 65). Először is, ez valóban több 30%-nál, de nem éri el azt az 50%-ot, amivel Ungváry számol. Másodszor, Gyáni nem állít olyasmit, hogy az átlagosan 17 800 pengő egy főre jutó jövedelemmel rendelkező felső 52 000 fő körében ekkora lett volna a zsidók aránya, hanem

csak a gazdasági élet multipozicionális elitjéről (értsd: akik legalább három, a kutató által előre meghatározott intézményi pozícióban felbukkannak) ír. Méghozzá Lengyel György eredményeit foglalja össze: „*a Horthy-kor multipozicionális elitjét reprezentáló 230 fős minta [a 230 fő a teljes felderített etnikai háttérű multipozicionális elit volt – B. D.] átlag egynegyede állt zsidó [...] eredetű családokból. [...] Ha azonban nemcsak az elit szűk magját vizsgáljuk, és figyelembe vesszük a kikeresztelkedetteket is, akkor a zsidó származásuk eliten belüli aránya lényegesen magasabb: legkevesebb 34% és legfőljebb 45%*” (Gyáni – Kövér 2001, 253). Harmadszor, érdemes megfigyelni mi áll az eredeti műben. Lengyel György mérése szerint a zsidó vallásúak és származásúak aránya a multipozicionális elitnél igazából nem tágabb, hanem szűkebb körben, a magángazdasági multipozicionális elitben volt 34%. Ugyanez az érték a magángazdasági multipozicionális elit különböző alcsoportjaiban volt legfőljebb 45%. De nem érdemes itt alcsoportokkal bibelődnünk, amikor a feltárt etnikai eredetű Horthy-kori multipozicionális gazdasági elit egészéről megtudjuk Lengyeltől, hogy nem éppen 50%-uk, hanem – mint Gyáni is írja – 23,9%-uk (55 fő)[\[10\]](#) volt zsidó vallású vagy származású (Lengyel 1993, 34–35, 40–44, 84–85).[\[11\]](#) A teljes multipozicionális elitben (314 fő) ez az arány feltehetőleg kisebb volt, mivel a kutatás során használt forrásokból a zsidó háttérrel könnyebb feltárni, mint más etnikai eredetet.

Ezzel azonban Ungváry még nem lőtte el az összes töltenyét. Előveszi a 1937. évi, felekezeti bontású budapesti vagyon-, jövedelem- és általános kereseti adóstatistikát, mivel – most már belátja – ezeket az adókat nem mindenkinek kellett fizetnie, hanem csak azoknak, akik meghatározott összegnél nagyobb értékű vagyonnal, több jövedelemmel, keresettel rendelkeztek. Vagyis – reméli Ungváry – végre kiderülhet, hogy a nagybirtokosok és nagypolgárok hányad része volt zsidó. A kötetekben azt találja, hogy az adóköteleseknek 42–44%-a volt izraelita (Ungváry 2015a, 179, Ungváry 2016, 75). Érthető diadalittassággal teszi fel a kérdést: „*miért nem igaz tehát az az állítás, hogy a kikeresztelkedettekkel együtt a leggazdagabbak mintegy fele volt zsidó?* (Ungváry 2015a, 179)”

A következő okok miatt:

(1) Már csak azért sem tudjuk, hogy a megkeresztelkedettekkel együtt hányan lennének a nagyon gazdag zsidók, mert nem tudjuk megmondani egy ismert és egy ismeretlen szám összegét, hiszen az adóstatistika nem (sem) tartotta nyilván az áttérteket.

(2) Ha ezekből a csak Budapestre vonatkozó arányszámokból igyekszünk kikövetkeztetni, hogy egész Magyarországon hány zsidó és hány keresztény tartozott a nagybirtokosok és nagypolgárok közé, akkor a zsidóság 54%-ának és a keresztények 90%-ának jóléte közötti viszonyt figyelmen kívül hagyjuk.

Ungváry szerint ez nem probléma, mert a jövedelemadóval Magyarországon megterhelteknek ugyan csak harmada volt fővárosi 1935-ben,[\[12\]](#) „*Budapest súlya azonban jóval nagyobb volt, mint az ebből látszó egyharmad*”, azaz a fővárosiak a jövedelemadó összegének ennél sokkal nagyobb részét fizették – mondja anélkül, hogy az ennek igazolására hozott adat (a budapestiek aránya a 10 000 pengőnél nagyobb summa után jövedelemadózók között) önmagában illetékes lenne ennek eldöntésében. Ezen állítás formáját öltő vélelemből már következik az a szintén megalapozatlan észrevétel, miszerint „*nyilvánvaló [!], hogy hasonló lehetett a helyzet a másik két adónemnél is*”. Ebből pedig egyenesen jön a harmadik faktumként tálalt megézés: „*ennek alapján annyit biztosan [!] állíthatunk, hogy a Budapesten fizetett adók súlya a teljes adófizetés összegéből a három adónemben jóval több, mint 50%-ot tett ki*” (Ungváry 2015a, 180, Ungváry 2016. 76). Nos, ha Ungváry jól tippelt,

önmagában az sem jelentené, hogy a nagyon gazdagok budapesti arányából kikövetkeztethető lenne országos arányuk. Ennek ellenére érdekelt, jól sikerült-e elképzelnie a Horthy-kori magyar társadalmat, úgyhogy megtettem, amit ő nem: utánanéztem, hogy volt. Nem működött jól intuíciója: 1937-ben a jövedelemadókat 55,7%-át fizették Budapesten, amire nem biztos, hogy azt lehet mondani, jóval több, mint az összes adó fele. Ugyanekkor a vagyonadózóknak nem harmada, hanem csak negyede volt fővárosi, akik az összes vagyonadónak nem jóval több mint felét, hanem jóval kevesebb mint felét, 37,4%-át fizették. Az általános kereseti adót fizetőknek már csak 15,3%-a volt budapesti, akik az összes lakosra nehezedő tehernek csupán 36,4%-át fizették (*Adóstatistika* 1938, 116–117, 250–251, 280–281).

(3) A zsidók arányának vizsgálata a vagyon-, jövedelem- és általános kereseti adózók körében már csak azért sem képes semmit elárulni arról, hányan voltak Matolcsy leggazdagabbjai közt a zsidók, mert ilyen adókat nem a leggazdagabb 52 000 főnek kellett fizetnie (keresőkkel és eltartottakkal együtt), hanem sokszor, mintegy hatszor–hússzor ennyi embernek: adónemenként változóan 153 000–513 000 magyarországi adózónak (*Adóstatistika* 1938, 117, 251, 281), amihez még hozzá kell számítani eltartottaikat is.

(4) Ha mindezek az okok nem tennék értelmetlenné a vizsgálat végrehajtását, akkor is nagyon lelemboszóak lennének az adatok annak, aki úgy véli, a zsidók adták a nagybirtokosok és nagypolgárok felét. Ha ugyanis a Budapest lakosságának a 20,3%-át kitevő zsidóság csak 42–44%-át állította volna ki a fővárosi leggazdagabbaknak, akkor az, hogy országos szinten a zsidók adják a nagyon gazdagok felét, csak úgy valósulhatott volna meg, ha a vidéki nagybirtokosok és nagypolgárok több, mint 50%-a a vidéki lakosságnak csupán 3,1%-át kitevő zsidóságból toborzódott volna. Vagyis Ungvárynak innen már csak akkor lehetne igaza, ha kiderülne, hogy a délibábos magyar pusztá a maga betyárromantikájával összehasonlíthatatlanul jobb táptalaját képezte a zsidók megtollasodásának a pesti aszfaltnál. Ungváry budapesti megfigyelése tehát (ha azt jelentené, amit ő érteni kíván rajta), azt vonná magával, hogy amíg Budapesten a zsidóknak „csak” kétszer akkora esélyük volt bekerülni a toplistás gazdagok klubjába, mint egy átlagos budapestinek, addig vidéken úgy hússzor akkora kellett legyen a sanszuk, mint egy átlagos vidékinek.

És ezt igen nehéz elképzelni, ha Ungváryhoz csatlakozva vidékre látogatunk, hogy a Horthy-korszakban csak vidéken készített viriliszjegyzékek felekezeti összetételét megvizsgálva formáljuk felfogásunkat arról, lehetett-e a leggazdagabb 52 ezer ember közül minden második zsidó Magyarországon. Ungváry azt tapasztalta néhány várost találomra kiválasztva, hogy „*a zsidók 20–45%-ban szerepeltek a virilisek listáján, miközben a lakosságon belüli arányuk csak 3–15% között mozgott*” (Ungváry 2016, 76, Ungváry 2015a, 182). Mindenesetre ez már Ungváry bevallása szerint sem éppen 50%, még kevésbé több, mint 50% és cirka hússzoros felülreprezentáltság.

Nem kell azonban, hogy elvegye a kedvünket ez a kedvezőtlen eredmény. Ungváry ugyanis négy város Horthy-kori virilistáinak adataival ismerkedett meg hat műből, és ezek közül öt műből vagy semmi, vagy nem az derül ki a zsidók arányáról a virilisek közt, amit Ungváry állít (Csíki 1999, 238–240, Nagy 2007, 211–212, Rigó 2014, 69–70, Takács 2008, 70). Például Hódmezővásárhely zsidó virilistáinak számáról állítása szerint Gyáni Gábor *Hódmezővásárhely zsidó adófizetői* című tanulmányából tájékozódott. Ilyen című munkát azonban Gyáni nem írt, cikke *Hódmezővásárhely legnagyobb adófizetőiről* szól, de abban nem lehet olvasni arról, hány zsidó volt a virilisek listáján vagy az ilyen jogon a törvényhatósági bizottságba került tagok között (Gyáni 1977).

Mit lehet kideríteni létező forrásokból a zsidók arányáról a virilisek közt, és van-e mód nem ad hoc módon tájékozódni, hanem földrajzilag teljes körű adatot megadni? Azt nem művészet kideríteni, hogy Magyarországon 1930-ban a megyei és városi törvényhatósági bizottságokban ülő viriliseknek mindössze 15,2%-a volt izraelita (Mike 1931, 608). Ki lehetne-e nyomozni, hányan voltak a listázottak, tehát a bizonyos adónemekből legtöbbet fizetők között a zsidók az egész vidéki Magyarországon? Nos, legalábbis a vármegyékkel érdemes kísérletet tenni. Az 1929. évi közigazgatási törvény előkészületei során a belügyminiszter a vármegyéknél arról érdeklődött, hogy a virilizmus intézményének reformja következtében hogyan alakulna a legtöbb adót fizetők listáján a zsidók aránya. A minisztérium négy forgatókönyv tesztelését kérte (a végül elfogadott törvény mindegyiktől különbözött valamelyest). Ebből kettő felettébb érdekes nekünk, mert ezek eltekintettek az adóösszeg kétszeres beszámításának szabályaitól, tehát a lehető legnyersebb virilizmus esetét teszik megfigyelhetővé, ahol csak a befizetett adó összege számít, iskolázottság vagy más érdemek nem. Az 1927 és 1928 fordulóján adott és Schweitzer Gábor által publikált válaszokból (2005, 75–103) az számítható ki, hogy a vármegyék legnagyobb adózóinak 30,3%-a lett volna zsidó, ha az „adókosárban” a kereseti adó összegét is figyelembe veszik, míg 22,9%-a, ha abból kivesszük azt. Mindkét érték jócskán elmarad az 50%-tól, nem beszélve arról, hogy mennyire nem a virilisták felénél is több.

Ungvárytól végül nem kaptunk segítséget ahhoz, hogy eldönthessük, valóban zsidó volt-e az ország leggazdagabb 0,6%-ának fele. És ez nem véletlen, ugyanis ezt a Matolcsy Mátyás által elhatárolt csoportot egyetlen Matolcsy művén kívüli forrásban sem találjuk meg, ahogy a felekezeti összetételükről sem tudunk meg semmit. Arra van csak módunk, hogy megfigyeljük a zsidók arányát a társadalom néhány kiemelkedő jólétben élő csoportjában. Ám észben kell tartanunk, hogy egyrészt ezek a sokaságok átfedésben vannak egymással: ugyanazok a személyek itt is, ott is felbukkannak. Másrészt ezek kivétel nélkül sokkal kisebb populációk, mint Matolcsy leggazdagabb 52 ezer fője. Sőt még ha – tévesen – össze is adnánk a létszámukat, akkor sem vizsgálhatnánk közel sem akkora tömeget, amekkora Matolcsy szerint a leggazdagabbaké volt. Harmadrészt, egymáshoz képest egészen különböző méretűek a megfigyelhető csoportok: rendszerint néhány száz, néhány esetben pár ezer főre rúgnak.^[13] Negyedrészt és legfőképp ezeknek a sokaságoknak a többsége még csak nem is részhalmaza Matolcsy leggazdagabb kategóriájának, hanem csupán metszetük van vele. Vagyis ezekben a csoportokban egyesek beletartoznak a „felső ötvenkétezerbe”, mások meg nem. Mindezen okok miatt szóba sem jöhet, hogy átlagoljuk a megfigyelt százalékarányokat vagy esetleg összegezzük a különböző csoportok zsidóinak és nem zsidóinak számát. Döntést tehát nem várhatunk a minket érdeklő kérdésben attól, ha megvizsgáljuk ezeknek a sokaságoknak a felekezeti összetételét, legfeljebb benyomást szerezhethünk arról, zsidó volt-e a Horthy-kori Magyarországon a legnagyobb jövedelműek fele. De azért a rend kedvéért tekintsük át, mit lehet tudni a már ismertetett adatokon kívül:

– 1928-ban az 1000 holdon felüli szabadforgalmú birtokok 13%-a, az 500 és 1000 hold közöttiek 17,6%-a volt izraelita tulajdonosoké (Sajóhelyi 1930, 293–298).

– 1930-ban az 1000 holdnál nagyobb földbirtokot bérlőknek 13,8%-a volt zsidó az egyik adatközlés szerint, 35,2% a másik szerint. A 200–1000 holdas bérlőknek 25,6%-a volt zsidó az egyik, 32,2%-a a másik szerint (Az 1930. évi népszámlálás. IV–V. 1936, 369, Mozolovszky 1933, 71).

– A Budapest lakosságának 20,3%-át adó izraeliták közül került ki az évi 50 000 pengőnél nagyobb házbérijövedelmet kasszírozó bérháztulajdonos természetes személyek 47,7%-a (Laky 1934, 99).

– A magántulajdonban lévő ipari nagyvállalatok (értsd: 20-nál több segédszemélyt foglalkoztató cégek) esetében tulajdonosaik, illetve részvénytársaságok és szövetkezetek esetében az ügyvezető igazgatók felekezetéről van adatunk. [14] 1930-ban 45,2%-uk volt izraelita (*Magyar statisztikai évkönyv* 1931, 84).

– A magántulajdonban lévő bánya- és kohóművek az előbbi mérésbe nem értendők bele, de ezek tulajdonosairól, illetve részvénytársaságok esetében az ügyvezető igazgatóról is vannak felekezeti adataink: 1930-ban 19,8%-uk volt izraelita (*Magyar statisztikai évkönyv* 1931, 99).

– William McCagg néhány budapesti nagybank, a budapesti értéktőzsde és a Gyáriparosok Országos Szövetsége Horthy-kori vezetőinek összetételét vizsgálta egy-egy kiválasztott évben. Ha a személyi átfedések kockázatát vállalva összesítjük eredményeit, azt kapjuk, hogy ennek a körnek 54,9%-áról igazolható, hogy zsidó vagy zsidó származású volt (McCagg 1972, 42). [15] McCagg azért ezeket a csoportokat vizsgálta, mert nem a zsidók aránya érdekelte az elitben, hanem a nemesített zsidók aránya a zsidó elitben. Ha más gazdasági elitesz csoportokra is figyelmet fordított volna, például a vidéki bankok vezetőire vagy a Baross Szövetség Gyári és Középipari Csoportjára, [16] könnyen más eredmény jöhetett volna ki.

– A zsidókra nézve leghízelgőbb értéket akkor kapjuk, ha a természetes személyek tulajdonában lévő kereskedelmi nagyvállalatokra fordítjuk a figyelmünket: az összesen 112 cég 149 tulajdonosának 78,5% volt izraelita 1930-ban (*Az 1930. évi népszámlálás. III. 1935, 247*).

A végeredmény, mint előre jeleztem, nem perdöntő, de semmi esetre sem kelti azt a benyomást, hogy zsidók, illetve zsidónak minősülők és nem zsidók fifti-fifti alapon osztozkodtak a jóléti elitklubba szóló belépőjegyeken. A tizenegy megvizsgált csoportból, megidézett kutatásból hét esetében ennél jelentősen kisebb volt a kimutathatóan zsidók aránya (nagybirtokosok, középbirtokosok, virilisek, bánya- és kohóművek tulajdonosai, nagybérlők, középbérlők, feltárt etnikai hátterű multipozicionális gazdasági elit). Újabb két esetben az 50%-tól kevéssel elmaradó eredményt kaptunk (ipari nagyvállalatok tulajdonosai és menedzserei, budapesti nagyjövedelmű bérháztulajdonosok). Egy esetben Ungváry várakozását valamivel felülmúlót (McCagg számításai). Végül egy esetben még azt is jelentősen meghaladót (természetes személyek kereskedelmi nagyvállalkozásai).

Ágrólszakadtak voltak-e a jómódú keresztények a jómódú zsidókhoz képest?

Ezen a ponton azonban nem kell feladnunk a vizsgálódást, sőt itt kell csak elkezdenünk igazán. Igazából ugyanis nincs jelentősége annak a zsidó jövedelmi részesedés kiszámolása szempontjából, hány százaléka volt zsidó a Matolcsy által meghatározott, az összes jövedelemből 20%-ot megszerző, leggazdagabb 52 000 főnek. Mégpedig azért nincs, mert fogalmunk sincs, létezett-e egyáltalán ilyen réteg. A nagybirtokos és nagypolgári réteget Matolcsy ugyanis úgy határozta meg (Matolcsy 1938, 30–31), hogy a kiemelkedően gazdagoknak a rendelkezésére álló jövedelemadó-statisztikai adatok alapján megállapítható létszámát 44%-kal, egy főre eső jövedelmüket pedig 39%-kal önkényesen megnövelte adóeltitkolás jogcímén, így részesedésüket az összes jövedelemből kétszer akkora (20%) írta le, mint amiről ténylegesen információ volt szerezhető (10%). Az tehát, hogy a

nagypolgárok és nagybirtokosok ennyien voltak és hogy ennyire voltak gazdagok – ahogy azt maga Matolcsy is világosan leírja – pusztán feltételezés, semmi több, és legalább annyit elmond Matolcsy Mátyás érzésvilágáról, mint a Horthy-kori Magyarországról. Így még ha ki is tudnánk deríteni, milyen arányban voltak zsidók a jövedelmi piramison legmagasabbra kapaszkodó 52 ezer ember között, abból nem derülne ki, mennyi jövedelmet hozott ez a zsidóság konyhájára.

Ám nem igaz, hogy csupán emiatt Matolcsy kutatása ne lenne alkalmas kiindulópontja a zsidó–keresztény jóléti egyenlőtlenség mérésének. Matolcsynak (viszonylag) reális ismerete arról volt, hogy akadt Magyarországon 7 054 039 zsidó és nem zsidó átlag alatti jövedelmű ember, a lakosság 81,2%-a, akik az összes jövedelemnek csak 44%-át élvezték.^[17] Ebből logikusan következett arra, hogy az összes jövedelem 56%-ának a lakosság maradék 18,8%-ának erszényébe kellett vándorolnia (Matolcsy 1938, 29–30). Azokéba tehát, akik Matolcsynál a két legmagasabb jövedelmű rétegbe tartoztak,^[18] akiket ebben a tanulmányban jómódúak nevezünk. A kérdés így nem az, milyen arányban voltak egyfelől a nagybirtokosok és nagypolgárok, másfelől a polgári jómódúak közt a zsidók, hiszen Matolcsy úgy sem tudta észérvek alapján megállapítani, hogy aránylott egymáshoz a két réteg jövedelme. A helyes kérdésfeltevés az: vajon az összes jómódú által élvezett jövedelemből mennyi gyarapította a zsidókat?

Ungváry olyan elképzelést közöl a zsidók jövedelmi viszonyairól, amely szerint a nagybirtokosok és nagypolgárok fele, a polgári jómódúaknak pedig 10,6%-a volt zsidó. Ez Matolcsy vizsgálatának fogalmai szerint azt jelenti, hogy a jómódúak 11,8%-a volt zsidó és az övük volt a jómódúak jövedelmének a 24,7%-a. Ungváry felfogása szerint tehát a jómódú zsidók egy főre jutó évi jövedelme 3306 pengő volt, a jómódú nem zsidóknak pedig majd 2000 pengővel kevesebb, 1352 pengő jutott a betevőre fejenként. Vagyis a zsidó jómódúaknak 2,45-szor akkora volt a jövedelmük, mint a keresztény jómódúaknak, tehát óriási előnyük volt – ez Ungváry tézise, ezt kell ellenőriznünk.^[19] Ez – hogy lássuk, mennyire meredek az elképzelés – azt jelenti: szerinte még az átlagos jövedelmi helyzetű keresztény *jómódú* is majdnem 300 pengővel kevesebbet keresett (1352 pengőt) egy átlagos jövedelmű zsidónál (1628 pengő).

Ungváry Krisztián maga is ráérezett, hogy felfogása nem csak akkor igazolódhat, ha mereven ragaszkodik annak meghatározásához, melyik Matolcsy-féle kategóriába hány zsidó esett, hiszen azokon belül is kialakulhattak felekezeti egyenlőtlenségek. A lényeg az, összességében megfigyelhető-e akkora egyenlőtlenség, akkora zsidó jövedelmi részesedés, amekkorát ő megadott (Ungváry 2015a, 175, 177). Ennek kiderítésére azonban nem vállalkozott. Mégsem mondhatjuk, hogy magunkra hagyott volna minket, hiszen megjelölte, mely forrásokból kapunk bizonyosságot igazára. Az illetékes kútfejek: „*a [budapesti] lakásstatisztika, a [z országos] földbirtokstatisztika*” (Ungváry 2015a, 176), továbbá „*a [budapesti] jövedelemadó, vagyonadó statisztikák*” (Ungváry 2015a, 175–176).^[20] Ezekben fogom megfigyelni, megáll-e vitapartnerem tézise, azaz tényleg dúskáltak-e a jómódú zsidók a jómódú keresztényekhez képest.

Vegyük elő elsőként az 1928-as statisztikát a 100 holdnál nagyobb szabadforgalmú földbirtokokról (Sajóhelyi 1930, 293–298).^[21] A zsidó birtokosok tulajdona annyira nem volt 2,45-ször akkora, mint a keresztény birtokosoké, hogy kicsivel még kevesebb is volt a földjük. Egy zsidó birtokosra 508,2 hold jutott, egy keresztényre 515,9 hold. Ez a fejenként nyolc holdnyi zsidó hátrány a birtokosok szempontjából paraszthajszálynynak mondható, egy paraszt szempontjából aligha. Ez a kalkuláció azonban megtévesztő, mert nem veszi

figyelembe az összes magyarországi földbirtokos természetes személyt, egészen pontosan a korlátozott forgalmú 59 hitbizomány kivétel nélkül régi, döntően arisztokrata, néhány esetben köznemesi családhoz tartozó tulajdonosát^[22] hagyjuk ki így a számításból. Velük együtt 1928-ban a nem zsidó birtokosoknak már átlagosan 565,1 hold földje volt (*Magyar statisztikai évkönyv* 1929, 60), tehát egy átlagos izraelita 100 holdon felüli birtokosnak már jelentősen, 57 holddal volt kisebb a tulajdona, mint a nem izraelitának.

Folytassuk a vizsgálódást az 1937. évi fővárosi jövedelem- és vagyonadó-statisztika kötetében.^[23] Vajon a budapesti társadalomnak melyik részéről ad tájékoztatást ez a forrás? A jövedelemadót fizető budapesti háztartásokban az egy főre eső jövedelem durván 3200–3300 pengő volt. A fővárosi jómódúaknak tehát azt a felső részét figyelhetjük meg ezekből a forrásokból, akiknek az átlagjövedelme körülbelül kétszer olyan magas volt, mint Matolcsy Mátyásnál a jómódúak egészének. Mit tudunk meg róluk? Azt, hogy ebben a körben a zsidók korántsem adóztak két és félszer annyi jövedelem és vagyon után, mint a nem zsidók: lényegében ismét holtverseny alakult ki. A zsidóknak kicsivel, adózónként évi 157 pengővel magasabb volt a jövedelmük, a nem zsidóknak kicsivel, 729 pengővel értékesebb volt a vagyonuk (*Jövedelemadóval megrótt egyének...* 1939, 7, 22–23, *Vagyonadóval megrótt egyének...* 1939, 7, 22–23).

Mivel három szobás lakástól szokás középosztályi lakásról beszélni,^[24] innen kezdem az 1930. évi budapesti lakásstatisztika megfigyelését. Három szobás vagy nagyobb lakásban élt a rendes lakások lakóinak negyede (*A székesfőváros múltja és jelene...* 1934, 44). Egy legalább három szobás otthonban élő zsidó vallású családfő lakása átlagosan 0,1 szobával kisebb volt (3,6 szoba) egy nem zsidóénál (3,7 szoba). A különbséget nem mondanám jelentősnek: a jómódú pesti keresztény lakása átlagban egy dohányzóasztalnival nagyobb volt a jómódú zsidóénál, aki már kénytelen volt kitenni a körfolyosóra a nagymama kedvenc hokedlijét, meg néhány strapabíróbb szobanövényt. Panaszra azonban így sem volt okuk a zsidó jómódúaknak lakhatásukra, mert átlagosan 0,1 cselédszobával meg az ő lakásaik voltak bővebbek (egy izraelita családfő lakására 0,9, míg egy nem zsidóéra 0,8 cselédszoba jutott). Fürdőszobák tekintetében pedig döntetlennel zárult a versengés (egy lakásra 0,9 fürdőszoba) (*Az 1930. évi népszámlálás eredményei Budapesten.* 1932, 159–170).^[25] A viszonyok tehát kiegyenlítettek, két és félszeres zsidó jövedelmi előnynek pedig aztán főleg nincs nyoma a lakhatásban. Talán úgy lehet fogalmazni, hogy a budapesti jómódú keresztények lakásai kicsivel tágasabbak, az ugyancsak jómódú zsidókéi kicsivel felszereltebbek voltak.

Mi a tanulsága a keresztény és zsidó jómódúak jólétének összevetésére Ungváry Krisztián iránymutatásával végzett méréseknek? Az adatsorokból egy sem utalt arra, hogy amíg a keresztény jómódúak 1 pengőt kerestek, addig a zsidó jómódúaknak 2 pengő 45 fillér ütötte a markukat. Ellenben az kiderült, hogy amíg egy budapesti keresztény jómódú egy pengőt keresett, addig a zsidó jómódú ugyancsak, ha pedig magyarországi földbirtokos volt, még annyit se. Azok a források, amelyeket Ungváry ugyan nem vizsgált, de szerinte igazát bizonyítják, valójában néhány érvet szolgáltatnak amellet, hogy egyáltalán nem helytálló, amit a zsidó jóléti előny mértékéről elgondolt. Ha ugyanis a jómódú zsidók és keresztények egy főre eső jövedelme között nem volt különbség, és Ungváry többi döntését nem bolygatjuk, táblázata azt mutatja, hogy az összes jövedelem 8,5%-a folyt be a zsidókhoz, azaz egy főre eső jövedelmük „csupán” 1,7-szer akkora volt, mint a keresztényké.

A zsidó előny feltornázása

Ungváry számítása azonban nemcsak azért végződik kudarccal, mert amin alapul, az a szerző közlésével ellentétben nem megalapozott tudás, hanem csupán vélelem. Azért is, mert Ungváry még az önkényen alapuló statisztika módszerével is csupán azt kapta, hogy 3,4-szerese volt fejenként a zsidók jövedelme (1628 pengő) a nem zsidókénak (474 pengő), nem pedig 6,2-szerese. Még így sem az jött ki tehát, hogy a jövedelmek 25%-a gazdagított zsidó zsebeket, hanem hogy csak 15,6%-a. A zsidó átlagpolgár erszényében még mindig úgy évi ezer pengővel kevesebb, a keresztényében ötvennel több lapul a „kelléténel”. A zsidók még mindig nem jóléti szuperhősök, amit orvosolni kell.

Matematika új alapokon

Ungváry Krisztián egyik kísérlete a zsidó–keresztény jóléti egyenlőtlenség feltornázására nem történeti, hanem tisztán matematikai jellegű. Először az alapgondolattal kell megismerkednünk. Azt írja – bármilyen meglepő –, hogy amikor a zsidó–nem zsidó jóléti egyenlőtlenség mértékét megállapítjuk, akkor átlagjövedelmen nem az átlagjövedelmet kell érteni. Érvelése onnan indul, hogy „*a matematikailag számított jövedelmi átlag és az átlagosnak tekinthető jövedelem nem azonos fogalmak*” (Ungváry 2015a, 176). Mennyiben különböznek? „*Az ő általa [ti. általam] emlegetett »átlag« valójában nem az átlagos életszínvonalat jelenti, hanem azt, hogy mennyi az összes kereső és az összes jövedelem matematikai átlaga, ami teljesen más egy olyan társadalomban, ahol a jövedelmi adatok rendkívül szélsőségesek*”. „*Az egy főre visszaosztott, matematikailag »átlagos« jövedelem a Horthy-korban sokkal több volt, mint amit egy átlagos életszínvonal jelentett*” (Ungváry 2015a, 167).

Ungváry szerint tehát egy sokaságra kétféle átlagjövedelem-érték is kiszámítható. Egyfelől a fiktív, semmitmondó, „*állítólagos*”, „*statisztikai*”, „*matematikai*”, „*számtani*” átlag (Ungváry 2015a, 167–168, 176), erről írok én. Másfelől a jelentésteli, – Ungváry szavaival – „*ténylegesen*”, „*hétköznapi szempontból általános*”, „*átlagosnak tekinthető*” átlagos jövedelemszint (Ungváry 2015a, 166–167, 176), erre gondolna ő. Azt is elmondja, hogy lehetne utóbbit kiszámolni. Szóba hozza a mediánt és a móduszt is, de a korrekt módja az érték kiszámításának, nézete szerint, ez: „*decilisekre, azaz létszám szempontjából tizedekre osztjuk a társadalmat [kicsit pontosabban: a jövedelem szerint sorrendbe rendezett sokaságot tíz egyenlő létszámú részsokaságra bontjuk] és ezeknek a tizedeknek számoljuk ki az átlagos jövedelmét*” (Ungváry 2015a, 167). Csakhogy ennek nem sok értelme lenne, mert ezzel csak annyit végeznénk, hogy egy semmitmondó „*állítólagos*” átlag helyett mindjárt tíz semmitmondó „*állítólagos*” átlaggal is igyekszünk jellemezni a sokaságot. Persze azt meg lehetne tenni, amire alighanem gondol Ungváry, hogy ennek a tíz átlagnak is kiszámítjuk az átlagát, de ez aztán végképp felesleges időpocsékolás lenne, ugyanis az így kapott szám pengőre és fillérre a társadalom „*matematikailag »átlagos«*” jövedelme lenne, tehát az a szám, ami Ungváry szerint semmit nem mond.

Először is, mindenkit arra kérek, nyugodjon meg: amikor a tévében bemondják, hogyan alakult az előző évben az egy főre jutó átlagos jövedelem, akkor a „*ténylegesen átlagos*” jövedelemről beszélnek, és az pontosan ugyanaz, mint az országban élők jövedelmeinek számtani közepe, amelynek kiszámolása éppen úgy zajlik, ahogy alsó tagozaton tanultuk. Mindenekelőtt tegyünk fogalmilag rendet. Egy sokaság különböző jellemzőit leírhatjuk úgynevezett középértékekkel. Ilyenből sokféle létezik, de számunkra a legfontosabbak most a következők: a számtani közép vagy népnyelven: az átlag, illetve a helyzeti középértékek egyik fajtája: a medián. Nincs tehát ténylegebb és kevésbé tényleges átlag, hanem van az átlag, továbbá vannak a sokaság más jellemzőit leíró középértékek, és attól függően kell

egyiket vagy másikat használnunk, mire vagyunk kíváncsiak, mit szeretnénk megtudni a sokaságról.

Másodszor, szögezzük le, hogy Ungváry Krisztián *A Horthy-rendszer mérlegében* és a vitánkban mindvégig arról beszélt, sőt itt tárgyalt válaszcikkében és könyve új kiadásában is arról ír, hogy mekkora a különbség zsidók és nem zsidók átlagos jövedelme között, ezért én is ennek ellenőrzésére vállalkoztam. Az ugyanis, hogy a lakosság 5%-át kitevő zsidóságra a jövedelmek 25%-a jutott a Horthy-kori Magyarországon, annyit tesz, hogy amíg egy átlagosan jómódú nem zsidó megkeresett egy pengőt, addig egy átlagos zsidó 6,2 pengőt is bezsebelt.

Harmadszor, jegyezzük meg, Ungváry nagyon jól tette, hogy mindeddig az átlagjövedelemmel foglalkozott, mert könyve tézise szempontjából ez az érdekes. Tétele ugyanis az, hogy a holokauszt háttérében „*hideg és racionális gazdasági számítás is állt*” (Ungváry 2013, 606, Ungváry 2016, 676), méghozzá azt mérlegelték a „népirtási vállalkozók”, hogy mekkora értéket lehet hány ember deportálása/meggyilkolása árán megkaparintani, ha üldözőbe veszik a zsidókat.^[26] Ez a reménybeli áldozatok átlagos jólétének, az egy főre jutó javaik értékének mérését jelenti. Nyereségvágyuk kiélése szempontjából csakis ez volt lényeges. Az pedig – ha így gondolkodtak – számukra édes mindegy volt, vajon egyenetlenül oszlottak-e meg a javak az üldözendők körében.

Negyedszer, nem szeretném magam a valóságosnál is értetlenebbnek mutatni: Ungváry természetesen arról az ismeretes jelenségről kíván írni, hogy a legtöbb kereső a Horthy-korszakban nem annyit vitt haza hó végén, mint amennyi az átlagjövedelem volt, hanem annál kevesebbet, mert a társadalomban – mint rendszeren – egyenlőtlen volt a javak eloszlása. Kevesen kerestek sokat, sokan keveset, az átlag meg valahová a kettő közé esett, ami a túlnyomó többség tapasztalatát ilyenformán nem írta le arról, hány bankót talált a borítékjában.

És valóban, ha Ungváry könyve nem arról szólna, amiről, nagyon is érdekes lenne úgy összevetnünk zsidók és keresztények jómódját, hogy figyelemmel vagyunk a javak eloszlására. Akkor lenne erre szükség, ha arra lennénk kíváncsiak, mennyire volt hétköznapi tapasztalat a jóléti egyenlőtlenség zsidók és keresztények között a két világháború közötti Magyarországon és mekkora volt a mindennapokban tapasztalt differencia. Ha azt kutatnánk, hogy a zsidók és keresztények döntő többsége között is megfigyelhető volt-e jelentős jóléti különbség.

Ha Ungváry kötete szempontjából nem is lényeges, mi azért vegyük szemügyre, mit derített ki ezekről a kérdésekről szerzőnk, sikerült-e ezen az úton feltornáznia a zsidó előnyt. Ungváry úgy kíván a derékhadról tájékozódni, hogy a medián jövedelem meghatározására vállalkozik Matolcsy Mátyásnak az 1930–1931-es magyarországi jövedelmi viszonyokra vonatkozó, előttünk már ismeretes adataiból. Annak a jövedelemszintnek a megtalálására törekszik tehát, amelynél egy sokaságnak pontosan fele kevesebbet, másik fele többet keresett. Sajnos ennek az értéknek a megfigyelésére Matolcsy adatai segítségével nem adódik mód. Ungváry úgy igyekszik kikerülni ebből a csapdából, hogy Matolcsy foglalkozáscsoportjait jövedelemsávoknak fogja fel, méghozzá egymásba át nem mosódóknak, noha egyik feltétel sem adott. Ezután Ungváry megkeresi, milyen „jövedelemsávba” tartozott volna az az állampolgár, akinél az országban ugyanannyi ember volt szegényebb, amennyi gazdagabb, és azt kapja, hogy a segédszemélyek és házicselédék kategória szegényebbjei közé tartozna, amit

utána csak úgy szemmértékre évi fejenkénti 330–360 pengőnek vesz (Ungváry 2015a, 167–168, Ungváry 2016, 62).

Tíz oldallal később (Ungváry 2015a, 176–177.) ismét előveszi ezt a számot, ám már elfeledkezik arról, hogy ezzel eredetileg az egész magyar társadalom medián jövedelmét kívánta megadni. Immár a nem zsidók medián jövedelmeként emlegeti, és elégedetten nyugtázza, hogy ha a nem zsidók „*ténylegesen átlagos*” (azaz „medián”) jövedelme igazából csak ekkora volt, akkor ahhoz, hogy igaza legyen, elegendő „*1500–1750 pengős zsidó átlagjövedelem* [!]” (Ungváry 2015a, 176.). Akkor ugyanis megvan az ötszörös jövedelemkülönbség. És valóban: Ungváry, mint láttuk, 1628 pengős zsidó átlagjövedelmet „mért”. Némi öröm az örömben először is, hogy 330–360 pengő ötszöröse nem 1500–1750 pengő, hanem 1650–1800 pengő, vagyis a zsidó jólét Ungváry által megadott szintjét mégsem sikerült a kívánatos tartományba tuszkolni. Nagyobb baj, hogy a zsidóknak a nem zsidóknál a tétel szerint nem ötször, hanem 6,2-szer kellene gazdagabbnak lennie, mert akkor folyna be hozzájuk az összes jövedelem 25%-a, csak Ungváry ebbe nem gondolt bele. A legsúlyosabb probléma azonban az, hogy Ungváry a nemzsidók „medián” jövedelmét nem a zsidók „medián” jövedelméhez hasonlítja, hanem azt fedezi fel, hogy a zsidók általa megadott *átlagjövedelme* (majdnem) az ötszöröse a nem zsidók „*medián*” *jövedelmének*. Ez olyan eljárás, mintha megmérnék, hány centi magas Ungváry Krisztián, majd azt, hány kilót nyomok én, és ebből levonnánk a következtetést arról, melyikünk az idősebb.

Vegyük inkább át a stafétát vitapartneremtől és becsüljük meg mi – már persze az ő módszerével –, mekkora volt a „medián” jövedelem az Ungváry elképzelése szerinti zsidó társadalomban. Nos, ha a zsidók úgy és annyira voltak gazdagok, ahogy Ungváry gondolja, akkor az a zsidó, akinél a zsidók fele gazdagabb, fele szegényebb volt, szintén a segédszemélyek és házi cselédek csoportjába tartozott és durván, szemmértékre 380–410 pengő jövedelemre tehetett szert évente, szemben a nem zsidók, pontosabban az egész társadalom 330–360 pengőjével.

A jövedelemeloszlás figyelembe vétele tehát egyetlen lépéssel sem hozott minket közelebb ahhoz, hogy kiderítsük, valóban 6,2-szer annyira gazdagok voltak-e a zsidók, mint a nem zsidók. Annak belátásához viszont hozzásegített minket ez a megközelítés, hogy az Ungváry által a zsidó jólétről festett kép szerint az, hogy a zsidók sokkal gazdagabbak voltak keresztény szomszédjaiknál, nem volt mindennapos tapasztalat, mert a legtöbb esetben csak néhány tucat pengővel voltak évente jobban elerestve. A számítás tehát pontosan az ellenkezőjéről árulkodik annak, amit Ungváry ért rajta: a zsidó és keresztény jövedelmi derékhad jóléte között az Ungváry elképzelése szerinti Horthy-kori Magyarországon sokkal kisebb különbség volt, mint az átlagjövedelmek között. És persze ez várható is volt, hiszen Ungváry a zsidók jövedelemeloszlását táblázatában a keresztényekénél jóval egyenlőtlenebbnek festette le. Az átlagos és a „*ténylegesen átlagos*” jövedelemszint megkülönböztetése tehát zsákutcának bizonyult, ezzel a módszerrel nem lehet feltornáztatni a zsidó–nem zsidó jóléti egyenlőtlenséget.

Dagobert bácsi a keresztvíz alatt: az áttértek földöntúli gazdagsága

Ungváry cikke során többször is eljátszik azzal a gondolattal, hogy a zsidóknak minősülő nem izraeliták javainak értékét is a zsidó jóléthez kellene számítani, lévén azokat is elrabolták. Közülük valamiért a megkeresztelkedettekre fordítja a figyelmét (Ungváry 2015a, 165, 168, 176, 178–179, Ungváry 2016, 80–81). Ungváry jól tudja, hogy jólétük felmérése milyen eredményre vezetne, ugyanis minden említésükkor jelzi, hogy kedvező anyagi helyzetű

csoporról van szó, két ízben pedig azt is világossá teszi, hogy ha a zsidókhöz számolnánk őket, akkor a zsidók egy főre jutó vagyona, jövedelme még nőne is (Ungváry 2015a, 168, 176, Ungváry 2016, 60). Vagyis a konvertiták nem csak az „őskeresztényeknél” voltak előnyösebb helyzetűek, hanem egykori hitsorsosaikhoz mérten is – véli Ungváry. Ezt az észrevételt azonban ezeken a szöveghelyeken meg sem kíséri valamilyen méréssel, forrásmunkával, de még irodalmi hivatkozással sem megerősíteni. Álláspontja így egyelőre semmivel nem meggyőzőbb, mint az *Egyenlőség* című neológ lapnak a hitközségi statisztikai adatokra hivatkozó és Ungváryéval nyílegyenesen ellenkező tartalmú megfigyelése az 1906. évről: ha a pesti neológ hitközség területén „*a kitértek emberanyagát nézzük, ugy tulnyomó részben szedett-vedett népet és bevándorolt szegény galíciai zsidókat találunk köztük*” (Valláscsere 1907, 9).

Cikke végén, számítása elvégzése után azonban Ungváry közelebbi tájékoztatást is ad arról, mekkora volt a megkeresztelkedettek javainak értéke, mivel képbe hozásuk a zsidó–keresztény jóléti egyenlőtlenség feltornázásával kecsegtet. Zeke Gyulának a statisztikai évkönyvekből kigyűjtött adataira támaszkodva Ungváry Krisztián a megkeresztelkedettek számát 1896 és 1930 között 23 000-nek veszi (ami semmi módon nem olvasható ki Zeke adatközléséből [27]), és azt feltételezi, hogy 1930-ban is ennyien éltek. Mit tudunk a jólétükről? „*Ők szinte kivétel nélkül a két legfelső jövedelmi csoportba tartoztak*” (Ungváry 2015a, 187, Ungváry 2016, 80). [28] A kijelentés határozott, egyúttal merész. Mégsem merül fel a szerzőben az igény arra, hogy alátámassza. Viszont ezután a konvertitákat nem „*szinte kivétel nélkül*”, hanem kivétel nélkül a két legfelső jövedelmi csoportba, azaz a nagybirtokosok és nagypolgárok közé, illetve a polgári társadalomba osztja, és valamilyen belső sugallat arról is felvilágosítást ad neki, milyen arányban kell őket egyik vagy másik rubrikába sorolnia. „*Kb. 17 000 főt*” (Ungváry 2015a, 187, Ungváry 2016, 81) a polgári társadalomba helyez. A legmagasabb jövedelműek közé pedig 5200 főt oszt, akiket – különös módon – nem a keresztények közül vesz el, hanem a zsidó nagybirtokosok és nagypolgárok közül: bejelenti, hogy a legmagasabb jövedelműek felét kitevő zsidók ötöde igazából áttért. Így Ungvárynál az izraeliták és a nagyon gazdag megkeresztelkedettek összesített létszáma pontosan megegyezik az izraeliták népszámlálás szerinti számával.

Vegyük észre, hogy menet közben a 23 000 főből 800 fő eltűnt, de azt se tévesszük szem elől, hogy a megkeresztelkedettek nélkülük is bámulatosan gazdagok. Csakhogy nem eléggé gazdagok. Beemelésük a vizsgálatba ugyanis – mivel az áttért nagybirtokosok és nagypolgárok elképzelt létszámát Ungváry nem hozzáadta az izraeliták számához, hanem elvette abból – mindössze 17 000 polgári jómódú exzsidó fejenként 1050 pengőnyi jövedelmét teszi hozzá a zsidóság 15,6%-os részesedéséhez az összes jövedelemből. Ez az összes jövedelemnek 0,4%-a csupán, vagyis a kitért zsidók egyelőre épp csak arasznyival viszik közelebb a kutatót a 25%-os zsidó jövedelmi részesedéshez. Annál a kicsinél pedig, amit hoznak a réven, többet elvisznek a vámon. Hiába várta ugyanis az ellenkezőjét Ungváry – a kitérők bevonása a modellbe nem növeli, hanem 21 pengővel csökkenti a zsidók egy főre jutó éves jövedelmét még úgy is, hogy Ungváry külső igazolással meg nem erősített meggyőződésének megfelelően határozta meg jólétük szintjét. Hogy miért? Mert az Ungváry eredeti számítása szerinti átlagos jólétű zsidó 1628 pengőhöz jutott évente, de az elképzelésének megfelelő, átlagos polgári jómódú valláscserélő zsidónak a zsebe 577 pengővel laposabb volt ennél.

A feltornázás eddig rosszul sikerült, hiszen nemhogy közelítenénk a kívánatos 6,2-szeres zsidó előnyhöz, épp távolodunk attól. A szerző megoldása erre a helyzetre az a gondolat, hogy a polgári jómódú áttértek gazdagabbak voltak a többi polgári jómódúnál: „*az biztosra* [!]

vehető, hogy a kikeresztelkedettek nem a »polgári társadalom« átlagos keresői voltak, hanem a kereseti csoport felső szegmenseiben helyezkedtek el, mivel a kikeresztelkedés klasszikusan az elitbe tartozás egyik lépcsőfoka volt” (Ungváry 2015a, 187, Ungváry 2016, 81). Fordítsuk le ezt a mondatot: mivel a megkeresztelkedettekről azt hisszük, hogy jómódúak voltak, következésképp még jobb módúak voltak. Abból pedig, hogy még gazdagabbak voltak, már levezethető bármilyen más információ bevonása nélkül, hogy mennyivel voltak gazdagabbak: „Ebből viszont az következik, hogy keresetük a csoport átlagának akár három-ötszöröse is lehetett” (Ungváry 2015a, 187, Ungváry 2016, 81). Ha ez a fikción alapuló fikcióra épülő fikció igaz, az azt jelenti, hogy a polgári társadalom konvertitái fejenként 3150–5250 pengőt is megkerestek évente, ami ugyan rendkívül impozáns, de ezzel még mindig csak araszolgatunk a 25% felé. Az eddig bemutatott sajátos eljárással a zsidók részesedését ugyanis az összes jövedelemből 15,6%-ról mindössze 16,8%–17,6%-ra sikerült növelni, így a megkeresztelkedetteknek köszönhető gyarapodás még mindig csak 1,2–2%. Innen már nincs más megoldás, mint bejelenteni, hogy a terv márpedig teljesült, a disznó igenis tizennégyet fialt: „Ezért pontosabb [!] az a feltételezés, hogy a kikeresztelkedettek teljes figyelembevételével az adatok kb. 5–10%-kal növekednének a »zsidó« jövedelem javára” (Ungváry 2015a, 187, Ungváry 2016, 81). És talán nem véletlenül 5–10%-kal, ugyanis 10% esetén elérnék a kívánatos 25%-os zsidó jövedelmi részesedést és a 6,2-szeres zsidó jövedelmi előnyt a keresztényekhez képest.

Mielőtt összevetnénk ezeknek az ismeret formáját öltő tippeket azzal, ami tudható, gondoljuk végig, mit jelent a végeredmény. Vegyük szemügyre, vajon elrugaszkodottnak mondható-e. A kijelentések a következők:

(1) A megkeresztelkedett zsidók mindannyian jómódúak voltak, szegény ember nem volt köztük.

(2) A társadalomnak mindössze 0,26%-át képező vallásváltó zsidóké volt Magyarországon az összes jövedelem 7–12%-a, [29] vagyis amíg az országban csak minden háromezrednyolcadik ember volt megkeresztelkedett, addig minden nyolcadik–tizennegyedik pengő az ő kasszájukban landolt. Másképpen fogalmazva, az áttértek egy főre eső jövedelme 14 595–25 020 pengő volt, ami a magyarországi átlagjövedelem 27–47-szerese.

(3) Közülük 5200-an a leggazdagabbak átlagosan 17 800 pengős évi jövedelmét élvezték (de ez ugyebár már bele van számolva a zsidók eredetileg 15,6%-osnak számított jövedelmi részesedésébe). Ez azt jelenti, hogy amíg az egész magyar társadalom 0,6%-a tartozott a nagybirtokosok és nagypolgárok közé, addig a megkeresztelkedettek társadalmának 23,4%-a.

(4) A 17 000 polgári jómódú megkeresztelkedett gazdagabb volt a többi polgári jómódban élőnél, ami 5–10%-ot hozott a zsidóságnak a konyhára az összes jövedelemből. Ez azt jelenti, hogy egy polgári jómódú megkeresztelkedettnek az éves átlagjövedelme legalább 13 614 pengő, legfeljebb 27 228 pengő volt. Vagyis az a világtörténelmileg ritka, értelmileg pedig felfoghatatlan helyzet állt elő Ungváry szerint, hogy a polgári jómódú áttérteknek annyira volt mit a tejbe aprítaniuk, hogy akár még másfélszer annyit is kerestek fejenként, mint a náluk definíció szerint gazdagabb nagybirtokosok és nagypolgárok. Ez azt is jelenti, hogy az átlagos jövedelmi szinten élő magyarországi lakosnál az Ungváry által elgondolt polgári jómódú megkeresztelkedett legalább 26-szor, legfeljebb 51-szer gazdagabb volt. „Miért nem igaz tehát az az állítás, hogy a kikeresztelkedettek” (Ungváry 2015a, 179.) ufók voltak?

Most pedig próbáljunk meg ismereteket szerezni a tárgyról. Tudomásom szerint egyetlen vizsgálat készült, amely igyekszik az áttértek jólétéről tudakolódni és az Ungváry által megjelölt időhatárok (1896–1930) közé esik. Konrád Miklós a Pesti Izraelita Hitközség kitérésí jegyzőkönyveinek foglalkozási bejegyzéseit összesítette az 1897., 1903. és 1907. évben (Konrád 2014, 254–272, 295–302). A vizsgálat két ponton is bemutatja, hogy a megérzéseken alapuló történetírás nem tévedhetetlen. Kitérnek, hogy az áttérők nem voltak sem kivétel nélkül, sem szinte kivétel nélkül jómódúak. A foglalkozási bejegyzések egy részéről – mint rendesen – nem lehet jóléti olvasatot adni, ám más részéről igen. És abból annyi tudható, hogy az összes megjelölt foglalkozású, kereső kitérőnek 25%-a az „*iparos, ipari, kereskedelmi, közlekedési segédszemélyzet (iparos- vagy kereskedősegéd, eladó, munkás)*” rovatban szerepelt úgy, hogy a gyárosok, vállalkozók másik kategóriába kerültek. És akkor ott van még a „*közszolgálatban álló altiszt, díjnok*” kategória a maga 2%-ával. Vajon érvényesnek mutatkozik-e az az elgondolás, hogy a megkeresztelkedők 23,4%-a nagybirtokos és nagypolgár volt? A Pesti Izraelita Hitközségben – tehát abban a hitközségben, amiről azt szoktuk gondolni, hogy tagjai között messze a legtöbb nagyon gazdag fordult elő – a Konrád Miklós által nem nagypolgárinak, hanem csupán „*nagypolgár-gyanús*nak” nevezett kategóriába, a „*bank-, pénzügyi- vagy takarékpénztári igazgató, gyáros, vállalkozó*” rovatba[30] a keresztelkedőknek csak tized akkora része (2,3%) került, mint amekkora Ungváry szerint az egész országban volt a nagyon gazdagok aránya az áttértek között. Ez ráadásul még annál is sokkal kisebb arány, mint amekkora hányada Ungváry megérzése szerint a zsidó vallásúaknak nagybirtokos és nagypolgár volt (5,8%).[31]

A kutatás eredményeiből két következtetés adódik. Az első az, hogy a megfigyelhető áttértek jómódja messze elmaradni látszik az Ungváry által elképzeltétől: a zsidóságról kereszténységre váltók nem voltak jóléti szuperhősök. A másik az, hogy a pesti áttértek foglalkozásszerkezete valóban középosztályosodottabb volt a teljes budapesti zsidóságnál. Így az, aki a zsidó–keresztény jóléti egyenlőtlenség mértékének meghatározására törekszik a szóban forgó időszakban, annyit tehet, hogy az izraeliták vizsgálata után egy sejtést megfogalmaz arról, miszerint az áttértek figyelembe vételével valamelyest növekedne az egyenlőtlenség. Erre Ungváry Krisztiánnak azonban nincs módja, mert az alapján, amit az áttértekről tudni lehet, ők rosszabbul állhattak anyagilag, mint az Ungváry által elgondolt izraeliták.

*

Ungváry Krisztián tehát válaszcikkében és könyve új kiadásában több indoklását is kidolgozta annak az állításnak, hogy a lakosság 5%-át adó zsidókat gazdagította a javak negyede–ötöde a Horthy-korszakban. Ezeket sorra megvizsgálva az derült ki, hogy egyik sem bír érvényes alátámasztással, sőt többször érvénytelennel sem, ráadásul önszorgalomból sem tudtuk pótolni a hiányosságot. Amellett viszont szólnak érvek, hogy a zsidók nem voltak ilyen alig felfoghatóan hatalmas jóléti előnyben.[32]

„Vagy korrektül idéz és hivatkozik valaki, vagy nem”[33]

2015-ben felkérést kaptam, hogy egy tudományos vitán, a Wesley János Főiskolán mondjam el az észrevételeimet ne csak Ungváry Krisztiánnak a zsidó jólét mérésére irányuló erőfeszítéseivel, hanem *A Horthy-rendszer mérlegének* egészével kapcsolatban. Az eseményre készülve azt vettem észre, hogy a kötet több ízben hivatkozás nélkül vesz át gondolatokat más munkákból, és az ülésen ismerttettem is megfigyeléseimet.

Ungváry Krisztián még a vitán[34] elismerte, hogy a hidasi harang ügyéről hivatkozás nélkül közölt információit (Ungváry 2013, 264–265) Johann Weidlein egyik munkájából vette át.[35] Később erről megfélekedezett, a többi esetre pedig sem a tudományos vitán, sem a későbbi írásbeli polémiaiban nem reagált.[36] Erre ugyanis – tőle szokatlanul elitista módon – csak szakfolyóiratban lett volna hajlandó (Ungváry 2015b), noha állításaimat a tudományos kritériumoknak megfelelően publikáltam (Bolgár 2015d), azaz visszakereshetően, az egyes szöveghelyek pontos fellelhetőségét megjelölve.

Ám ha nekem nem is válaszolt Ungváry Krisztián, néhány nagy múltú történettudományos szakfolyóiratban elmondta, mi a felfogása. Méghozzá a *Heti Válasz* (Borbás Barna 2015) és az *Irodalmi Jelen* (Ungváry 2015c) online felületén, valamint egy *index.hu*-nak adott nyilatkozatban (Kolozsi 2015) felvilágosította az olvasókat arról, hogy „*Bolgár Dániel hazudik*”, illetve, hogy az ő könyvében „*semmilyen plágium sincsen*”. Egy újabb patinás szaklapban, a *Facebookon* pedig részletesebben is kifejtette, miért ez a helyzet: „*Sajnos Bolgár Dániel tudományos fórumon ezt [ti. a hivatkozás nélküli átvételek ügyét] írásban nem adta elő, sőt az MTA doktori védésen szóban sem, holott ez lett volna a hivatott fórum. [...] Nyilván azért, mert tudta, hogy nevetségessé tenné magát. Ugyanis ott ült az üsszes [sic!] állítólag általam plagizált személy, akik szerint egybehangzóan nem plagizáltam, nem beszélve arról, hogy a bizottságnak egyetlen tagja sem osztotta ezt az állítást.*” „*[...] a témát magam is 15 éve kutatom, tehát magamtól is juthattam ugyanarra az ötletre, mint mások. Az hogy vannak hasonló gondolatok lábjegyzet nélkül, azzal is összefügg, hogy amennyiben minden egyes szóhoz lábjegyzeteket fűznék, olvashatatlanná válna a szöveg és értelmetlenné a jegyzetelés. Így is több mint 1500 lábjegyzet van a műben, tehát igazán nem spóroltam. Egyetlen olyan tudományos mű sincs, amiből kimutatható lenne valamilyen átvétel és ne szerepelne a hivatkozott irodalomban. Egyetlen egy esetben sem tud Bolgár bekezdéseken keresztül húzódozó idézőjel nélküli szövegátvételeket kimutatni [...] Az MTA védésen hivatalból is volt majd egy tucat ember akinek kellett volna valamit tennie ha a plágiumvadász komolyan veszik. Megjegyzem tettek is: opponenseim egyhangúlag visszautasították ezeket a vádakokat a védés során.*” [37]

Azt javaslom, szakadjunk el egy pillanatra a konkrét ügytől, és használjuk ki az alkalmat arra, hogy átfogó érvennyel tisztázzuk, miért is baj, ha az eredet megjelölése nélkül emel be művébe a tudós valamilyen tartalmat egy másik szerző szövegéből. Annak, hogy egy történeti mű tudományosnak legyen nevezhető, sok tartalmi és egy formai feltétele van. A formai feltétel az, hogy amit a mű szerzője nem logikai úton, illetve valamit értelmezve maga következtetett ki vagy nem feltételezésként fogalmazott meg vagy nem evidens, visszakereshető legyen. Azaz mindezekről a szerzőnek az olvasó tudomására kell hoznia, honnan vette, a visszakereshetőség biztosítja ugyanis az ellenőrizhetőséget.[38] Ez hivatkozások segítségével oldható meg. „*Egy dokumentumban minden olyan gondolatról, amely mögött nem áll hivatkozás, a dolgozat szerzője – nevének a dolgozat fölé írásával – azt állítja, hogy az az ő saját, eredeti gondolata*”.[39] A plágium az, amikor egy szerző valamilyen eredményt vagy megfogalmazást saját munkája gyümölcseként mutat be, noha nem az („*a plágium más szerzők gondolatainak, fogalmainak, szavainak, mondatainak használata anélkül, hogy erre az írás készítője írásában utalna*”[40]), amivel a szerző megsérti a visszakereshetőség elvét. Ezért (is) sérelmes az ilyesmi az egész tudománynak és nemcsak annak, akinek az eredményeit egy másik szerző felhasználta, de elmulasztott hivatkozni rá. A történetírásban nagy hagyománya van a törekvésnek az ékesszólásra (most ne erre a vitára gondoljunk). Emiatt ebben a tudományágban a hivatkozásoknak olyan technikája terjedt el, amely semmi módon nem csökkenti az elbeszélés élvezhetőségét még akkor sem,

ha igen nagyszámú hivatkozásra van szükség: a hivatkozásokat félreszorítjuk, hogy ne zavarják az elbeszélés sodrát, azaz láb- vagy végjegyzeteket szoktunk készíteni.[\[41\]](#)

Erről az alapról kiindulva levezethetjük, hogy Ungváry Krisztián védekezésének minden eleme érvénytelen. Először is, nem ellenérv, hogy a kötet végi bibliográfiában megtalálhatók a felhasznált, de nem hivatkozott művek. Egyrészt ugyanis nem találhatók meg: látni fogjuk, hogy Bosnyák Zoltán *Magyarország elzsidósodása* című művét Ungváry az első kiadásban még úgy másolta hivatkozás nélkül, hogy nem tüntette fel az irodalomjegyzékben sem. Másrészt attól, hogy ott egyes jelölés nélkül felhasznált művek fel vannak tüntetve, a magát tudományos igényűnek állító kötetben fellelhető információk még nem visszakereshetők, azokat Ungváry sajátjaként mutatja be.[\[42\]](#)

Másodszor: ugyancsak érdektelen, hogy Ungváry *A Horthy-rendszer mérlegének* egészen más szöveghelyein többször hivatkozott a szóban forgó művek közül egyeseknek egészen más szöveghelyeire.[\[43\]](#) mivel a visszakereshetőség csak akkor valósul meg, ha minden információnál vagy információcsoportnál hivatkozik éspedig a megfelelő szöveghelyre.[\[44\]](#)

Harmadszor: a hivatkozásoknak nincs valamiféle szokásszerűen elégségesnek tekintett mennyisége. Ungváry nem mondhatja, hogy nem érheti szó a ház elejét, mivel 1500 lábjegyzetet találhatunk művében. A hivatkozásoknak ugyanis nem csupán az a retorikai funkciójuk van, hogy a tudományosság látszatát keltsék, hanem az a sokkal fontosabb is, hogy biztosítsák a visszakereshetőség révén az ellenőrizhetőséget. A műnek ennek következtében pontosan annyi jegyzetet kell tartalmaznia, ahányra szükség van ahhoz, hogy a visszakereshetőség elve ne sérüljön. Nem többet, nem kevesebbet. Elképzelhető egy olyan kifogástalanul tudományos mű, ami csak egyetlen hivatkozást igényel, sőt akár egyet se, de lehet olyan is, ami sok tízezret. És ha sokat tartalmaz, az egyáltalán nem rontja a szöveg befogadhatóságát, mivel bárki nyugodtan elolvashat egy történeti munkát úgy, hogy ügyet sem vet a lábjegyzetekre.

Negyedszer: egy fogalmi zavar is megfigyelhető Ungváry érvelésében. Szerinte az, hogy nem plagizált, abból is látszik, hogy nem tudok „*bekezdéseken keresztül húzódó*” hivatkozás nélküli átvételeket kimutatni. Nos, az értelem szabályai szerint plagizálásnak nem a hosszas plagizálást nevezzük, hanem a plagizálást.

Nagy öröm számomra, hogy mindazt, amit eddig elmondtam, ha a magáét olvasva nem is, másnak a könyvét értékelve Ungváry Krisztián is ugyanígy látja. Azt nyilatkozta ugyanis néhány hónapja a napi sajtóban plágiumgyanút megfogalmazva egy a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által kiadott kötettel kapcsolatban: „*megengedhetetlen, hogy akár csak részben is »ollózással« rakjanak össze egy tanulmányt*” (Nyilas, 2016.).[\[45\]](#)

Ötödször: elvileg Ungváry Krisztián is juthatott volna arra a következtetésre, amire a szóban forgó esetekben – ez a konkrétumok alapján egészen egyértelmű – másokat jelölés nélkül átvéve (és félreértve) jutott. Ez akkor lenne elképzelhető, ha munkájában hivatkozott volna azokra a forrásokra, amiket elemezve más szerzőkkel azonos következtetésekre jutott. Ezt azonban nem tette meg, vagyis a visszakereshetőség mindenképpen sérült.

Hatodszor: Ungváry Krisztián úgy véli, az, hogy akadémiai doktori címet kapott *A Horthy-rendszer mérlegére*, önmagában is elégségesen igazolja, hogy nem történt meg, amiről kimutattam, hogy megtörtént. Annak eldöntésében ugyanis, hogy van-e egy gondolat után hivatkozás vagy sem, szerinte a bírálóbizottság.[\[46\]](#) illetve tágabban a szakmai közvélemény

illetékes, és kifogásaimat ezért akadémiai doktori védésén kellett volna elővezetnem.[47] Hogy mennyire nem ez a helyzet, azt érdekes módon Ungváry megint maga mondta el néhány hónappal ezelőtt, amikor már ő fogalmazott meg plágiumgyanút: „*hogy valaki plágiumot követett-e el*” az „*ténykérdés és bárki elvileg el tudja dönteni*”. [48] Magyarán nincs illetékesebb annak eldöntésére, úgy közölte-e valaki másnak a gondolatát, hogy nem hivatkozott rá, a szemünkönél. Az meg látja, hogy azokban az esetekben, amiket jeleztem, Ungváry nem tett hivatkozást. Hogy ehhez képest mit nyilatkoznak, hogyan vélekednek a bírálóbizottság tagjai, az opponensek[49] vagy azok az életben lévő szerzők, akikre Ungváry nem hivatkozott (tudniillik Kovács M. Mária és Bihari Péter [Kolozsi 2015]), az közömbös, az nem varázsolja utólag a műbe a hiányzó hivatkozásokat.

Hetedszer: akármilyen meglepő, a történet happy enddel zárult, Ungváry Krisztián belátta, hogy mégsem hazudtam. *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlegében* ugyanis – noha az előszóban megint „*alaptalan rágalmaknak*” (Ungváry 2016, 12) nevezi megfigyeléseimet – az általam megjelölt, az első kiadásban még hivatkozás nélküli szöveghelyekhez beírta a cikkemben megadott hivatkozásokat, helyesbítette az ott azonosított tartalmi hibákat (Ungváry 2016, 93 [154. lábjegyzet], 152–153 [16. lábjegyzet], 299 [127. lábjegyzet]).

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a következő kiadásban nem lesz mit kijavítania. Az új kiadásban is olvasható ugyanis a következő passzus, amit Ungváry Krisztián Bosnyák Zoltán *Magyarország elzsidósodása* című könyvéből hivatkozás nélkül vett át – majd rontott rajta tartalmilag[50] – úgy, hogy Bosnyák munkáját az első kiadásban még a bibliográfiában sem szerepeltette (Ungváry 2013, 617–618):

„**A ruházati üzemek 73%-a, a fonó-szövő vállalatok 65%-a, a bőrfeldolgozás 68%-a, a lókereskedelem 77%-a, a borjú- és marhakereskedelem 90%-a, a gabonakereskedelem 75%-a, a liszt és terménykereskedelem 80%-a, a fa- és deszkakereskedelem 87%-a, a hordókereskedelem 90%-a, az óra-ékszer kereskedelem 84%-a, a bútorkereskedelem 90%-a, a könyvkereskedelem 72%-a volt** 1930-ban **zsidó** érdekeltségű [?] tulajdonosok kezében [Magyarországon].”

(Ungváry Krisztián 2013: *A Horthy-rendszer mérlege*. Pécs – Budapest, Jelenkor – OSZK, 42–43, Ungváry Krisztián 2016: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege*. Budapest, Jelenkor, 58[51])

„[Budapesten] a magánkézben lévő vegyészeti gyáarak 93%-a, **a ruházati üzemek 77%-a, a fonó-szövőipari vállalatok 71%-a, a bőrfeldolgozó üzemek 89%-a felett rendelkezik a zsidóság**. A fővárosi lókereskedők 77%-a, **a borjú- és marhakereskedők 90%-a, a gabonakereskedők 75%-a, a liszt-, terménykereskedők 80%-a, a fa- és deszkakereskedők 87%-a, a hordókereskedők 90%-a, az óra-, ékszerkereskedők 84%-a, a bútorkereskedők 90%-a**, a szövöttárú üzletek 90%-a, a rövidáru üzletek 92%-a, a vászon és rőfös üzletek 83%-a, a kelme-, szövetkereskedők 90%-a, a cipőkereskedők 90%-a, a férfi, női divatüzletek 84%-a, a nőikalap üzletek 75%-a, **a könyvkereskedők 72%-a zsidó.**”

(Bosnyák Zoltán 1937: *Magyarország elzsidósodása*. Budapest, Held János, 67)

Felhasznált irodalom

Adóstatistika 1936: *Adóstatistika. 1935. VI. füzet.* Budapest, Magyar Királyi Pénzügyminisztérium

Adóstatistika 1938: *Adóstatistika. 1937. VIII. füzet.* Budapest, Magyar Királyi Pénzügyminisztérium

A hitbizományi birtokok területe 1934: A hitbizományi birtokok területe 1921 óta negyedrészeivel csökkent. *Statisztikai Tudósító*, 2 (1934) 21, 1–3.

Angyal Emese 2015: „Ki a cigány?” Újragondolt elemzés az elsődleges és másodlagos identitás alapján. In: Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?!). Háztartások helyzete a válság után. TÁRKI Monitor jelentések 2014.* Budapest, TÁRKI, 192–197.

A székesfőváros múltja és jelene... 1934: A székesfőváros múltja és jelene számokban. Statisztikai közlemények, 87/1. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Az 1930. évi népszámlálás. III. 1935: Az 1930. évi népszámlálás. III. rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Magyar Statisztikai közlemények. Új sorozat, 94. Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal

Az 1930. évi népszámlálás. IV–V. 1936: Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai. V. rész. Részletes demográfia és a lakóházak és lakások adatai. Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat, 96. Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal

Az 1930. évi népszámlálás eredményei Budapesten 1932: Az 1930. évi népszámlálás eredményei Budapesten. Második rész: lakásviszonyok. Statisztikai közlemények, 68/2. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Az általános kereseti adóval megrótt egyének... 1939: Az általános kereseti adóval megrótt egyének (adóalanyok) száma és jövedelme a székesfővárosban 1937. Statisztikai közlemények, 90/4. Budapest, Budapest, Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Bolgár Dániel 2014a: Mese a zsidó jólétről. *Magyar Narancs*, 26 (2014) 29, 18–20.

Bolgár Dániel 2014b: Mese. Viszontválasz Ungváry Krisztiánnak. *Magyar Narancs*, 26 (2014) 32, 19–21.

Bolgár Dániel 2015a: Mítoszok a zsidó jólétről – a Horthy-kori statisztikáktól a mai magyar történetírásig. *Múltunk*, 60 (2015) 4, 112–163.

Bolgár Dániel 2015b: Tudományos és nem tudományos fórumok – válasz Ungváry Krisztián megjegyzésére. *Mandiner.hu*, január 29.

http://mandiner.hu/cikk/20150129_bolgar_daniel_tudomanyos_es_nem_tudomanyos_forumok_valasz_ungvary_krisztian_megjegyzeseire (Letöltés: 2017. március 3.)

Bolgár Dániel 2015c: „A számokkal való felelőtlen dobálódzás” – Ungváry Krisztián bizonyítási kísérletének ellenőrzése. *Múltunk*, 60 (2015) 4, 1–12. http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2017/01/bolgard_mell_15_4.pdf (Letöltés: 2017. március 3.)

Bolgár Dániel 2015d: A mérleg megbízhatósága – Ungváry Krisztián könyvéről. *Mandiner.hu*, január 24. http://mandiner.hu/cikk/20150124_bolgar_daniel_a_merleg_megbizhatosaga_ungvary_krisztian_konyverol (Letöltés: 2016. július 14.)

Bolgár Dániel 2016: Viszonzválasz Ungváry Krisztiánnak. *Múltunk*, 61 (2016) 4, 1–19. http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2017/01/bolgard_mell_16_4.pdf (Letöltés: 2017. január 29.)

Borbás Barna 2015: Plágiumvád Ungváry Krisztián ellen. *Válasz.hu*, január 22. <http://valasz.hu/itthon/plagiumvad-ungvary-krisztian-ellen-108793> (Letöltés: 2016. július 14.)

Bosnyák Zoltán 1937: *Magyarország elzsidósodása*. Budapest, Held János

Csíki Tamás 1999: *Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon. (A miskolci, a kassai, a nagyvárad, a szatmárnémeti és a sátoraljaújhelyi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének összehasonlító vizsgálata. 1848–1944)*. Doktori mestermunkák. Budapest, Osiris

Eddie, Scott M. 1996: *Ami „köztudott”, az igaz is? Bevezetés a kliometrikus történetírás gondolkodásmódjába*. Disputa. Debrecen, Csokonai

Fellner Frigyes 1936: *Adótehermegoszlás*. Statisztikai közlemények, 79/3. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Fenyő Miksa 1937: „Diákvezér beszél”. Fenyő Miksa nyilatkozata. *Újság*, 13 (1937) 66, 7.

Fenyő Miksa 1937: Fenyő Miksa válasza. *Újság*, 13 (1937) 71, 7.

Grafton, Anthony 2011: *A lábjegyzet. Egy különös történet*. Boros Gábor ford. *Historika*. Német-Magyar Filozófiai Társaság közleményei, 8. Budapest, L'Harmattan – NMFT, Budapest

Gyáni Gábor 1977: Hódmezővásárhely legnagyobb adófizetői (1888–1941). *Történelmi Szemle*, 20 (1977) 3–4, 626–640.

Gyáni Gábor – Kövér György 2001: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris tankönyvek. Budapest, Osiris

Haeffler István (szerk.) 1935: *Országgyűlési Almanach az 1935–1940. évi országgyűlésről. (Sturm-féle országgyűlési almanach.)* Budapest, Magyar Távirati Iroda

Hoffmann Dezső 1932: *A magántisztviselők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten*. Statisztikai közlemények, 63/4. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Illyefalvi Lajos (szerk.) 1930: *Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve*. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Jövedelemadóval megrótt egyének... 1939: *Jövedelemadóval megrótt egyének száma és jövedelme a székesfővárosban 1937*. Statisztikai közlemények, 90/3. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Kallós János (szerk.) 1929: *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz 1929–1930. évre*. V. évfolyam, 1–2. kötet. Budapest, Pesti Tőzsde

Karády Viktor 2000: Az asszimiláció Szegeden: szociológiai kérdésvázlat. In: Uő.: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945). Történeti-szociológiai tanulmányok*. Replika könyvek, 6. Budapest, Replika Kör, 59–91.

Karády Viktor 2001: Traumahatás és menekülés. A zsidó vallásváltók szociológiája 1945 előtt és után. In: Uő.: *Önazonosítás, sorsválasztás. A zsidó csoportazonosság történelmi alakváltozásai Magyarországon*. Nagyítás szociológiai könyvek, 38. Budapest, Új Mandátum, 263–295.

Kádár Gábor – Vági Zoltán 2005: *Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*. Budapest, Hannah Arendt Egyesület – Jaffa

Konrád Miklós 2014: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

Kolozsi Ádám 2015: Történészbotrány van, de mi lehet a háttérben? *Index.hu*, január 24. http://index.hu/belfold/2015/01/24/plagiummal_gyanusitjak_ungvary_krisztiant/ (Letöltés: 2016. július 14.)

Laky Dezső 1934: *A háztulajdon alakulása Budapesten*. Statisztikai közlemények, 66/1. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Lapos András 2013: Ki a cigány? – újratöltve. In: Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Monitor jelentések 2012*. Budapest, TÁRKI, 122–127.

Lengyel György 1993: *A multipozícionális gazdasági elit a két világháború között. (Fejezetek egy történetiszociológiai kutatásból)*. Történeti elitkutatások. Budapest, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet

Magyar statisztikai évkönyv 1929: Magyar statisztikai évkönyv 1928. Új folyam. XXXVI. Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal

Magyar statisztikai évkönyv 1931: Magyar statisztikai évkönyv 1930. Új folyam. XXXVIII. Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal

Matolcsy Mátyás 1938: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. Budapest, Universitas

McCagg, William O. 1972: *Jewish Nobles and Geniuses in Modern Hungary*. Boulder, East European Monographs

Mike Gyula 1931: A törvényhatósági bizottságok tagjainak statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle*, 9 (1931) 6, 596–612.

Mozolovszky Sándor 1933: A magánkézben lévő ház- és földbirtok megoszlása a tulajdonosok vallása és anyanyelve szerint. (Az 1930. évi népszámlálás alapján.) *Magyar Statisztikai Szemle*, 11 (1933) 2, 65–71.

Nagy István 2007: A zsidókérdés Kecskeméten 1938–1943 között. In: Szabó Attila – Tánczos Szabó Ágota (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XXII. Évkönyv*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 195–248.

Nyilas Gergely 2016: Ollózott könyvvel tárja fel a múltat a Nemzeti Emlékezet Bizottsága. *Index.hu*, március 11. http://index.hu/belfold/2016/03/11/gazdasagi_rendorseg_neb_konyv/ (Letöltés: 2016. július 14.)

Rigó Róbert 2014: *Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948). Közelmúltunk hagyatéka*. Budapest – Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz

Sajóhelyi István 1930: Földbirtokosaink nemzetiségi és felekezeti viszonyai. *Magyar Statisztikai Szemle*, 8 (1930) 4, 291–298.

Schweitzer Gábor 2005: A virilizmus és a „zsidókérdés” az 1920-as évek törvényhatósági reformjai tükrében. In: Paksy Zoltán (szerk.): *Az antiszemitizmus alakváltozásai. Tanulmányok*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 59–105.

Takács Tibor 2008: *Döntéshozók. Városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a 20. század első felében*. A múlt ösvényén. Budapest, L'Harmattan

Ungváry Krisztián 2013: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944*. Pécs– Budapest, Jelenkor–OSZK

Ungváry Krisztián 2014a: Inszinuáció. A magyar zsidóság két világháború közötti vagyoni helyzetéről – viszontválasz Bolgár Dánielnek. *Magyar Narancs*, 26 (2014) 41, 24–28.

Ungváry Krisztián 2014b: Mese vagy valóság? Válasz Bolgár Dánielnek. *Magyar Narancs*, 26 (2014) 30, 20–21.

Ungváry Krisztián 2014c: Ma Magyarországon nincs igazán jobboldali párt. Szilvay Gergely interjúja. *Mandiner.hu*, március 21. http://mandiner.hu/cikk/20140319_ungvary_krisztian_ma_magyarorszagon_nincs_igazan_jobboldali_part (Letöltve: 2016. július 24.)

Ungváry Krisztián 2015a: „Semmi okunk sincs azt hinni, hogy a zsidók jók, jobbak voltak a kapitalizmusban”. Válasz Bolgár Dánielnek. *Múltunk*, 60 (2015) 4, 164–188.

Ungváry Krisztián 2015b: Ungváry Krisztián reakciója a plágiumvádra. *Irodalmi Jelen Online*, január 23. <http://www.irodalmijelen.hu/2015-jan-23-1254/ungvary-krisztian-reakcioja-plagiumvadra> (Letöltés: 2016. július 14.)

Ungváry Krisztián 2015c: Megjegyzések egy inszINUációhoz. Válasz Bolgár Dánielnek. *Mandiner.hu*, január 26. http://mandiner.hu/cikk/20150126_ungvary_krisztian_megjegyzesek_egy_inszinuaciohoz_valasz_bolgar_danielnek (Letöltés: 2016. július 14.)

Ungváry Krisztián 2016: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon 1919–1944.* Budapest, Jelenkor

Vagyonadóval megrótt egyének... 1939: Vagyonadóval megrótt egyének száma és vagyona a székesfővárosban 1937. Statisztikai közlemények, 90/2. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

Valláscsere 1907: *Valláscsere. Egyenlőség*, 26 (1907) 9, 9.

Valló Judit 2010: Nemzetgyilkos lakástípusok vagy a modern nagyvárosi élet szimbólumai? Középosztályi kislakások a harmincas évek Budapestjén. *Korall*, (2010) 40, 84–113.

Záborszky Miklós 1987: Gyúró (Kuldó). In: Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv 17.* Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 65–119.

Zeke Gyula 1990: Statisztikai mellékletek. In: Lendvai L. Ferenc – Sohár Anikó – Horváth Pál (szerk.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében. I. rész.* Vallástudományi tanulmányok, 4. Budapest, MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 185–199.

[1] E cikkhez szorosan kapcsolódik az Ungváry Krisztiánnak a *Múltunk* című folyóiratban adott viszonzásom (Bolgár 2016).

[2] Ezek itt szerepelnek: Kádár – Vági 2005, 24–26. Ám Ungváry nem erre a könyvre hivatkozik.

[3] Ungvárynál a zsidó vagyon és jövedelmi részesedés közti különbség elsikkad, nem fordít figyelmet arra, melyik számítás mire vonatkozik.

[4] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx> (Letöltés: 2017. január 2.)

[5] http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc014a.html?down=1680 (Letöltés: 2017. január 2.)

[6] Voltak Bosnyákéinál vakmerőbb találgatások is. A legmagasabb zsidó részesedést eddigi ismereteim szerint egy nagybirtokos és kormánypárti politikus, gróf Pálffy-Daun József „mutatta ki”. 1936-ben egy Gyúró községben tartott gyűlésen azt állította, hogy a nemzeti vagyon 98%-a a zsidóké (Záborszky 1987, 91). – Pálffy-Daun Józsefre lásd Haeffler 1935, 336.

[7] Lásd Bolgár 2016, 5–12.

[8] Scott M. Eddie könyvének címét kölcsönöztem (Eddie 1996).

[9] Mégpedig arra, hogy csak akkor lehet következtetni ezzel a módszerrel a zsidók és nem zsidók közti jövedelmi egyenlőtlenség mértékére, ha Matolcsy Mátyás hitelesen írta le a magyarországi jövedelemeloszlást, ami kétséges.

[10] Ez az összesített adat magában foglal egy időmetszetet a zsidótörvények korából is. A publikált számokból a zsidótörvények előtti két időmetszetre, a személyi átfedések miatt, pontos összesítés nem számolható. Mindenesetre az egyik időmetszetben 33,8%, a másikban 28,0% volt a zsidó származásúak aránya.

[11] Lengyel kutatásáról – anélkül, hogy észrevenné, ugyanarról beszél, amit Gyánihoz köt – Ungváry is beszámol. Azt írja, Lengyel „*munkája egy 221 fős reprezentatív mintán, amely az összes 10 millió pengő alaptőke feletti bank és ötmillió pengő alaptőke feletti vállalat adatait felvette, a magángazdaság különböző szektoraiban 37,1–45,2%-os zsidó jelenlétet mutatott ki, de emellett kiemelte, hogy a vállalati vezetők mintegy negyede (!) volt kikeresztelkedett*” (Ungváry 2015a, 179, Ungváry 2016, 65–66). Ungváry ebben a mondatban hat ponton értelmezi tévesen Lengyel kutatását. Csak azokra térek ki, amelyek a legsúlyosabb félreértéshez vezetnek: Lengyel még véletlenül sem írta, hogy a vállalati vezetők negyede kikeresztelkedett zsidó volt. Nem a vállalati vezetőről írt, hanem a feltárt etnikai háttérű multipozicionális gazdasági elitéről. Szó sincs arról, hogy a megkeresztelkedett zsidók ne lennének már beleszámítva az általa mért értékekbe. Végül nem azt írja, hogy a multipozicionális gazdasági *elitnek a negyede* volt áttért, hanem azt, hogy a multipozicionális gazdasági *elit zsidó származású tagjainak negyede* volt megkeresztelkedett.

[12] Ungváry azt írja, Magyarországon a jövedelemadózők harmada, 69 532 fő volt zsidó 1935-ben (2015, 180, Ungváry 2016, 76). Az izraelita jövedelemadózők számáról országosan valójában nincs tudomásunk. Igazából a budapesti jövedelemadózőkötelesek száma volt 69 532 fő 1935-ben (*Adóstatistika* 1936, 153).

[13] A legnépesebb csoport, amiről felekezeti bontású adatunk van, a törvényhatósági virilisek köre. A bizottsági tagok 3485-en voltak 1930-ban az országban (Mike 1931, 608.). Ennél jóval népesebb a – terv szerinti – vármegyei virilis választók, azaz a virilislistán szereplők csoportja 6906 fővel (Schweitzer 2005, 82–94). Mindkét csoporthoz hozzá kell számolnunk még eltartottjaikat is.

[14] Az ilyen vállalatoknak 1930-ban 43,1%-a volt részvénytársasági vagy szövetkezeti formában működő (*Magyar statisztikai évkönyv* 1931, 84), és ezek igazgatóiról – a fizetésükből szerzett jövedelmük alapján (Illyefalvi 1930, 834–840, Hoffmann 1932, 98, 101, 110–113, 120, 122) – nincs okunk azt gondolni, hogy akár csak nagyobb részük a leggazdagabbak közé tartozott volna, hiába vélekedik így Ungváry (2015, 173).

[15] Az összesítésből kihagytam a GYOSZ 1943. évi vezetőségének összetételére vonatkozó adatot (mintegy 10%-ukat találta McCagg zsidónak).

[16] Lásd például Kallós 1929, 266.

[17] Arra, hogyan számolta ki Matolcsy a társadalom átlag alatti jövedelmű 81,2%-át képező foglalkozási csoportok jövedelmét, és melyek módszerének gyengeségei lásd Bolgár 2015c, 2–3.

[18] Amivel azért akadnak gondok. Ha ugyanis összeegyeztetjük a népszámlálási foglalkozásstatisztikát Matolcsy kategóriáival (Matolcsy 1938, 17–28), azt kapjuk, hogy több százezer keresőt és eltartottjaikat nagyon furcsán helyezte el kategóriarendszerében. Például a jómódúak közé sorolta a kőborcigányokat, egyéb csavargókat, kitartott nőket, kéjnőket, takarítónőket, alkalmi szakácsnőket, házmestereket, asztalterítőket lakomák alkalmával, tehenészeket, juhászokat, utcai cipőtisztítókat stb. (*Az 1930. évi népszámlálás. III. 1935, 14*–15*.*) – Köszönettel tartozom Ignác Károlynak a meglátásért.

[19] Ungváry valójában ennél is nagyobb differenciát feltételez a zsidó és keresztény jómódúak jövedelmei közt. Azon kívül ugyanis, hogy szerinte a jómódú zsidók közt nagyobb volt a nagyon gazdagok aránya, mint a keresztény jómódúak közt, még azt is tudni véli, hogy a polgári jómódú zsidók is gazdagabbak voltak a polgári jómódú keresztényeknél, ugyanis a zsidók által előszeretettel űzött középosztályi foglalkozások jobban fizettek (Ungváry 2015a, 177–178, 182, 184–185, Ungváry 2016, 77–78, 80). De melyik foglalkozásoknál fizettek jobban? És honnan lehet tudni, hogy jobban fizettek? Ezt a szerző nem adja tudtunkra. Csupán az a homályos előítélet áll az érvelés háttérében, hogy az orvosoknak, ügyvédeknek, mérnököknek és kereskedőknek csak úgy dagad a bukszája. Mindenesetre ennek a tényként tállalt feltevésnek akkor vetődhet fel egyáltalán az érvényessége, ha a vizsgálatból az derül ki, hogy több mint 2,45-szor akkora volt az izraelita jómódúak jövedelme, mint a keresztény jómódúaké.

[20] Említi még ezeken kívül a foglalkozásstatisztikát is, de az legfeljebb a mezőgazdaság esetében lenne képes a segíteni a minket érdeklő kérdés megválaszolásában, ám arról rendelkezésünkre áll jobb forrás is, mégpedig a mellékfoglalkozású földbirtokosokról is tájékoztató földbirtok-statisztika.

Fontosnak tartja továbbá a budapesti házbérbjövödelmek felekezeti eloszlásának vizsgálatát is. Csakhogy, ha az egész érdekel minket és van is mód azt megfigyelni, akkor részletek kiemelése semmi másra nem alkalmas, mint hogy hamis képzeteink keletkezzenek vagy erősödjének meg. A budapesti bérházbjövödelmek felekezeti megoszlásának vizsgálata pontosan ezért felesleges ezúttal, ugyanis az egész budapesti társadalomban van alkalmunk kideríteni, hogy valóban két és félszer gazdagabbak voltak-e a jómódú zsidók ugyancsak jómódú keresztény honfitársaiknál. A bérháztulajdonosok bérbjövödelmei benne foglaltatnak a fővárosi jövedelemadó-statisztikában, az, ami ebből vagyonná érik, megjelenik a vagyoadó-statisztikában, ahogy a háziurak lakásai is ott találhatók a lakásstatisztikában. A bérháztulajdonos zsidók bérbjövödelme egyébként átlagosan kétszer akkora volt, mint ugyanebben a körben a keresztényeké. Tehát ebben a körben sem éri el a különbség azt a szintet, amelyet Ungváry feltételez a zsidó és nem zsidó jómódúak közt (Laky 1934. 96).

[21] Elvileg a földbérletekről is faggathatnánk az 1930. évi népszámlálást. Sajnos azonban ez nem szolgál megnyugtató eredménnyel: a KSH kiadványaiban két, egymással feloldhatatlan ellentmondásban álló adatsor is megjelent a magyarországi földbérlők 1930. évi felekezeti viszonyairól (*Az 1930. évi népszámlálás. 1936. 369, Mozolovszky 1933, 72*).

[22] A hitbizományok birtokosainak 1933. évi névsorát közli: *A hitbizományi birtokok területe...* 1934, 1–3.

[23] Rendelkezésünkre állnak még adatok felekezeti bontásban az 1937. évi budapesti általános kereseti adózásról is. Ám – mint a korabeli statisztikus figyelmeztet – ezek a számok „a főváros népességének keresetére vonatkozólag teljes átfogó képet nem tárhatnak az olvasó felé”, mivel ez az adónem az alkalmazottként szerzett jövedelmeket nem terhelte (*Vagyonadóval megrótt egyének...* 1939, VII). Tehát például fizették ezt az adót a relatíve magas jövedelmű magánorvosok, ügyvédek stb. (soraikban sok zsidóval), de az ugyancsak relatíve magas jövedelmű közalkalmazottak (soraikban kevés zsidóval) nem (Fellner 1936, 116, 126). Az adatközlés így legfeljebb a fővárosban önállóként megkeresett javak megoszlásáról mond el valamit, a jövedelem- és vagyonadó vizsgálatával teljesebb kép adható a fővárosi társadalomról. Mindenesetre itt a zsidók jelentős fölényben voltak: 2303 pengő évi kereset jutott rájuk fejenként, 1573 pengő a nem zsidókra (*Az általános kereseti adóval megrótt egyének...* 1939, 7, 13). De még itt is csak közel másfélszeres a különbség.

[24] A középosztályi kislakások a harmincas években kezdtek megjelenni Budapesten (Valló 2010).

[25] A nyolcnál több szobás lakásokat kilenc szobásnak számoltam.

[26] Ennek kifejtésére lásd Bolgár 2016, 8–10.

[27] 1896 és 1930 között Magyarországon nem 23 000, hanem 24 358 zsidó vallásváltóról van adat (Zeke 1990, 194–195). De, ha ezzel számolna, az sem stimmelne, ugyanis ez az érték úgy adódik, hogy összeadjuk a Trianon előtti Magyarországon és a Trianon utáni országterületen megtörtént konverziókat, vagyis egy jelentésmentes számról van szó. Ráadásul 1896 előtt is volt kitérés, csak nem volt róla állami statisztika. Nem beszélve arról, hogy az állami statisztikában a hét éven aluli gyermekek nem szerepeltek, továbbá hogy ellenőrizetlen lelkészi adatszolgáltatáson alapult (Konrád 2014, 224–227, 272). 1930-ig sok áttérő meghalt, soknak gyereke született.

[28] Ungváry a zsidó vallásba betérőkről is nyilatkozik: „*Ha rendkívül csekély mértékben is, de létezett fordított folyamat, azaz nemzsidók részéről a zsidó vallás felvétele*” (Ungváry 2016, 81, Ungváry 2015a, 187). Nos, a megkeresztelkedettek feljegyzett számához képest rendkívül csekélynek ez a folyamat nem mondható: a Magyar Királyság aktuális területén 1896 és 1930 között 5091 fő csapott fel zsidónak a KSH statisztikája szerint (Zeke 1990, 194–195). Hogyan alakult a jólétük? A betérés „*azonban éppen nem az elitben, hanem inkább a szerényebb körülmények között élő polgári csoportok esetében fordult elő*” (Ungváry 2016, 81, Ungváry 2015a, 187). Ungváry nem ad tájékoztatást arról, hogy ezt honnan tudja. Mindenesetre, ha igaza lenne, akkor a zsidótörvények értelmében (1939: IV. tc. 1. §) zsidónak minősülő betérők csökkentették volna a zsidó jólét átlagos szintjét.

[29] Ezzel szemben negyven oldallal korábban még az új kiadásban is „csak” 5%-ot feltételez (Ungváry 2016, 41, Ungváry, 2013, 28).

[30] Úgy látszik, nagybirtokos nem akadt a keresztelkedők közt.

[31] Két publikációt ismerek még, amely a megkeresztelkedők foglalkozásszerkezetéről tájékoztat, de ezek nem vagy nem csak az Ungváryt érdeklő éveket vizsgálják. Mindenesetre mindkettő ugyanazt jelzi, amit Konrád Miklós vizsgálata (Karády 2000, 84, 90, Karády 2001, 288–290).

[32] Az ebben a cikkben kapott eredményeken kívül lásd még Bolgár 2015a, 146–155.

[33] Ungváry 2014c.

[34] *Vita a Horthy-rendszer mérlegéről a Wesley János Főiskolán 1.* 2015. január 7. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=dXf55MotJVU> (Letöltés: 2016. július 14.)

[35] *Vita a Horthy-rendszer mérlegéről a Wesley János Főiskolán 3.* 2015. január 7. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=3WmHrQsOGh8> (Letöltés: 2016. július 14.) 42:59-től 43:30-ig.

[36] Ungváryt emlékezete e tekintetben megcsalja, hiszen azt írja újabban: „*a Mandineren megválaszoltam Bolgár Dániel plágiumvádjait*” Elérhető: <https://www.facebook.com/foris.akos/posts/10204870550115067:0> (Letöltés: 2016. július 14.)

[37] <https://www.facebook.com/foris.akos/posts/10204870550115067:0> (Letöltés: 2016. július 14.)

[38] Természetesen nem annak ellenőrizhetőségét, hogy valami igaz, hanem csupán annak, hogy valahová le van írva.

[39] <https://kopi.sztaki.hu/index.php?mainpage=law&language=hun&h=pl%25E1gium> (Letöltés: 2016. július 14.)

[40] <https://kopi.sztaki.hu/index.php?mainpage=law&language=hun&h=pl%25E1gium> (Letöltés: 2016. július 14.) – A plágium az *MTA tudományetikai kódexének* 5.1.3. szakasza megfogalmazásában: olyan etikai vétség, amely „*a mások ötleteinek, tudományos eredményeinek, szavainak, szövegeinek átvételét es sajátként való feltüntetését*” jelenti.

[41] A jegyzetek funkciójára lásd Grafton 2011, 15–40.

[42] Ráadásul a kötet végi bibliográfia egy tudományos műben nem arra szolgál, hogy a szerző jelezze, szabadon, külön jelzés nélkül felhasználta az összes feltüntetett mű bármely gondolatát, hanem arra, hogy a lábjegyzetekben található rövidítéseket feloldja.

[43] Lásd erre az ellenvetésre Ungváry 2015b.

[44] Az természetesen nem várható el, hogy amennyiben egy szerző például egy egész bekezdésen keresztül vezet elő egy másik szerző érvelését, akkor minden mondat, sőt szó után hivatkozzon. Ez teljesen felesleges is lenne, és nem is ezt kifogásoltam Ungvárynál.

[45] Miután a szóban forgó kötet kiadója sajtóközleményben úgy reagált Ungváry plágiumgyanújára, hogy szembesítette a velem folytatott vitájában elfoglalt álláspontjával (<https://www.neb.hu/hu/valasz-az-index-vadjara> [Letöltés: 2016. július 14.]), vitapartnerem ismét módosított felfogásán. Ugyanis megint azt írta, hogy csakis a hosszú plágium plágium, de legalább azt is rögzítette, hogy semmire sem mentség, ha a másolt művet másutt többször is hivatkozza a felhasználója: „*nem az a kérdés, hogy a könyv hivatkozza-e helyenként Molnár Jánost, hanem az, hogy vannak-e olyan hosszabb [!] passzusok, ahol ez elmaradt-e?*” „*Jól értem, az a véleményük, hogy a szerző minden kérdéses helyen hivatkozott forrásaira, ezek a*

hivatkozások minden esetben korrektek és hogy egyetlen esetben sem tapasztalható teljes bekezdések (nem mondatok) [!] szó szerinti átvétele?”

(<https://www.facebook.com/ungvarykonyvek/posts/965207763569762> [Letöltés: 2016. július 14.]

[46] Egyébként az MTA kebelén belül sem a bírálóbizottság illetékes ilyen esetekben, hanem az *MTA tudományetikai kódexének* 6.1. szakasza szerint az MTA Tudományetikai Bizottsága.

[47] A védésen ugyan megfogalmazódott bennem egy idevágó kérdés Ungvárynak az opponensi véleményekre adott válasza kapcsán, de azt nem tehettem fel, mert az elnök az ülésnek ebben a szakaszában nem adott módot kérdésre.

[48] <https://www.facebook.com/ungvarykonyvek/posts/965207763569762> (Letöltés: 2016. július 14.)

[49] Ott voltam Ungváry Krisztián akadémiai doktori védésének nagy részén, de én vele ellentétben nem emlékszem arra, hogy a bizottságnak akárcsak egy tagja is, illetve az opponensek mindegyike tagadta volna a hivatkozás nélküli átvételek megtörténtét.

[50] Bosnyák eredeti adatközlése is hibás, itt azonban csak annak magyarázatára szorítkozom, mivel tetézte ezt Ungváry. A kereskedelmi szakmák esetében azt állítja, hogy adatai magyarországiak, ám valójában budapestiek. Az ipari adatoknál Bosnyáknak a négy „legelzsidósodottabb” iparágra vonatkozó budapesti számait kicserélte országosokra, ám ezek állításával ellentétben 1935-re vonatkoznak (Ungváry 2016, 59–60). A vegyiparban a zsidók aránya a tulajdonosok, illetve vezérigazgatók közt országosan 50,8% volt, tehát jóval kisebbnek adódott az arány, mint a másik három iparágban – erről az ágazatról Ungváry mondata hallgat.

[51] Az új kiadásban a mondat vége így szól: „*zsidó érdekeltségű tulajdonosok, illetve cégvezetők kezében*” (Ungváry 2016, 58).